

# Tradicionalni obrti

---

**Henić, Irmela**

**Master's thesis / Diplomski rad**

**2017**

*Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj:* **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

*Permanent link / Trajna poveznica:* <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:879857>

*Rights / Prava:* [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

*Download date / Datum preuzimanja:* **2024-11-23**



*Repository / Repozitorij:*

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)



SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI  
ODJEL ZA INTERDISCIPLINARNE, TALIJANSKE I KULTUROLOŠKE STUDIJE  
STUDIJ KULTURE I TURIZMA

IRMELA HENIĆ

TRADICIJSKI OBRTI

Diplomski rad

Pula, 2017.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI  
ODJEL ZA INTERDISCIPLINARNE, TALIJANSKE I KULTUROLOŠKE STUDIJE  
STUDIJ KULTURE I TURIZMA

IRMELA HENIĆ

TRADICIJSKI OBRTI

Diplomski rad

JMBAG: 0303031250 , redovita studentica

Studijski smjer: Kultura i turizam

Predmet: Nematerijalna kulturna baština

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, 2017.



## IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Irmela Henić, kandidatkinja za magistricu Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz nekog necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 19. rujna 2017.

Irmela Henić

---



**IZJAVA**  
o korištenju autorskog djela

Ja, Irmela Henić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava korištenja, da moj diplomski rad pod nazivom „Tradicijski obrti“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 19. rujna 2017.

Irmela Henić

---

## Sadržaj

UVOD .....	1
1. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA REPUBLIKE HRVATSKE .....	3
2. OBRTNIŠTVO KROZ POVIJEST .....	5
3. TRADICIJSKA KULTURA I OBRTI.....	7
3.1. Panonsko područje tradicijske kulture.....	7
3.2. Dinarsko područje tradicijske kulture .....	8
3.3. Jadransko područje tradicijske kulture .....	8
4. TRADICIJSKI OBRTI U RH .....	9
4.1. Lončarstvo .....	9
4.1.1. Lončarstvo u Istri.....	12
4.1.2. Lončarstvo u Lici.....	12
4.2. Kovački obrti.....	13
4.2.1. Kovački obrt u Istri.....	14
4.3. Opančarski obrt .....	15
4.4. Košaraštvo i pletarstvo .....	16
4.4.1. Pletarstvo i košaraštvo na kninskom području .....	18
4.4.2. Pletenje boca i košara u Istri.....	20
4.5. Kamenoklesarski obrti.....	20
4.5.1. Kamenoklesarstvo na Braču .....	21
4.6. Škrinjarstvo i obrada drva .....	24
4.6.1. Škrinjarstvo u Ivancu.....	25
4.6.2. Obrada drva u Istri.....	27
4.7. Umijeće izrade drvenih tradicijskih igračaka .....	28
4.7.1. Prigorsko selo Vidovec.....	28
4.7.2. Dalmatinska zagora - Zelovo.....	29
4.7.3. Hrvatsko zagorje.....	30
4.8. Medičarski obrt.....	34
5. NEMATERIJALNA BAŠTINA KAO POKRETAČ KULTURNOG TURIZMA – S NAGLASKOM NA TRADICIJSKE OBRTE .....	40
5.1. CRAFTATTARACT: Tradicijski obrti – nove atrakcije za kulturni turizam .....	41
5.2. Muzeji na otvorenom – stara sela.....	43
5.2.1. Skansen.....	44
5.2.2. Latvijski etnografski muzej na otvorenom .....	45

5.2.3. Muzej Staro selo Kumrovec .....	46
6. RURALNI TURIZAM .....	50
6.1. Agroturizam.....	51
6.1.1. Bačulov dvor .....	52
6.1.2. OPG Zadravec .....	53
ZAKLJUČAK .....	55
LITERATURA.....	56
POPIS PRILOGA.....	58
SAŽETAK.....	59
SUMMARY .....	60

## UVOD

U ovom radu obrađena je tema tradicijskih obrta i njihov značaj u nematerijalnoj kulturnoj baštini Hrvatske i turizmu. Obrti i obrtništvo razvijali su se od početka razumijevanja čovjeka o svojoj okolini i materijalima koju se mogu koristiti u njegovu korist. Počeci obrta smatraju se obrada kamena, drva u uporabne predmete i oruđa, ali i uporaba slame i sličnih materijala od kojih su se plele košare. Suština tradicijskih obrta je ručni rad i sama stručnost majstora koji posjeduje vještinu i znanje.

U prvom poglavlju ovog rada obrađena je ukratko tema nematerijalne kulturne baštine u Republici Hrvatskoj te njezina važnost za očuvanje nacionalnog identiteta same države, također što sve uključuje nematerijalna kulturna baština, te kao sam uvod u temu rada popis registriranih kulturnih dobara u RH.

U drugom poglavlju razrađena je tema obrtništva kroz povijest, te je iznimno važna kako bi se čitatelju prikazala jasna slika da obrtništvo nije nešto što je nastalo kasno poput industrije već da je ono staro kao i potpuno razvijeni čovjek koji je svjestan svoje okoline i kako se njome može koristiti. Nadalje kroz poglavlje je obrađeno i obrtništvo u Hrvatskoj kroz etape u prošlosti, od nastanka do izumiranja ili manje uporabe.

Već u trećem poglavlju se polako uvodi u glavnu temu rada te se opisuje tradicijska kultura Hrvatske, odnosno njezine tri osnovne podjele u državi. Svaka zasebna područna tradicijska kultura razlikuje se i time prikazuje raznovrsnost tradicije i običaja unutar male države poput Hrvatske, sve zahvaljujući okolnim utjecajima, odnosno utjecajima susjednih kultura.

Četvrto poglavlje je razradno poglavlje same teme, te su tu ubrojena i potpoglavlja u kojima se opisuju tradicijski obrti koji imaju izuzetnu povijest i važnost. Svakom obrtu je opisana povijest, način uporabe i prenošenja znanja i vještina, te današnja primjena ukoliko postoji. Opisani obrti su lončarstvo, kovački obrt, opančarski obrt, košaraštvo i pletarstvo, kamenoklesarski obrt, škrinjarstvo i obrada drva, umijeće izrade drvenih tradicijskih igračaka, te medicarski obrt.

Posljednja dva poglavlja, dakle peto i šesto, obrađuju teme turizma, odnosno uporabu tradicijskih obrta u dva oblika turizma, kulturnom i ruralnom. Za oba oblika navedeni su i



primjeri dobre prakse kao način prikaza kako nematerijalna kulturna baština, ili u ovom slučaju tradicijski obrti mogu za turizam učiniti mnogo, budući da sami turisti danas ne traže pasivan odmor, već drugačiji i autohtoni doživljaj.

Za izradu rada korišteni su dostupni podaci iz literature, te podaci s interneta. Korištena je metoda prikupljanja podataka, aksiomatske i deskriptivne metode te metoda kompilacije.

## 1. NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA REPUBLIKE HRVATSKE

Pojam nematerijalne kulturne baštine obuhvaća prakse, predstave, izraze, znanje, vještine, kao i instrumente, predmete, rukotvorine i kulturne prostore koji su povezani s time, koje zajednice, skupine i, u nekim slučajevima pojedinci prihvaćaju kao dio svoje kulturne baštine. Nematerijalnu kulturnu baštinu, koja se prenosi iz generacije u generaciju, zajednice i skupine stalno iznova stvaraju kao reakciju na svoje okruženje, svoje uzajamno djelovanje s prirodom i svoju povijest (<http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=3639>, 1. kolovoza 2017.)

Prema zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, nematerijalno kulturno dobro su sva ona stvaralaštva i pojave koja su duhovnog karaktera, te se prenose usmenom predajom ili na neki drugi način. Vrste nematerijalne kulturne baštine su većinom jezici, dijalekti, govori, usmena književnost, folklor u svim oblicima (glazba, ples, predaja, igre, obredi, običaji) te tradicijski obrti i umijeća, koji su glavna tema ovog rada. U sljedećoj tablici prikaz je svih registriranih tradicijskih obrta koji su upisani u Registar kulturnih dobara u RH (Tab. 1.).

Tablica 1. Popis tradicijskih obrta u Registru kulturnih dobara

Oznaka dobra	Mjesto	Naziv	Vrsta kulturnog dobra
Z-5402	<u>Antin</u>	<u>Tradicijski obrt izrade slavonsko-srijemskih suknarskih odjevnih predmeta</u>	<u>Nematerijalno kulturno dobro</u>
Z-5423	<u>Berek</u>	<u>Tradicijski kovački i potkivački obrt Stjepana Legca</u>	<u>Nematerijalno kulturno dobro</u>
Z-4058	<u>Delnice</u>	<u>Umijeće izrade šindre za pokrivanje krovova</u>	<u>Nematerijalno kulturno dobro</u>
Z-3368	<u>Gradište</u>	<u>Tradicijski obrt za preradu vune i izradu valjanih odjevnih predmeta obitelji Čolakovac</u>	<u>Nematerijalno kulturno dobro</u>
Z-3480	<u>Ivanić-Grad</u>	<u>Opančarski obrt Kruh Vuk</u>	<u>Nematerijalno kulturno dobro</u>
Z-5398	<u>Ivankovo</u>	<u>Tradicijski obrt izrade slavonsko-srijemskih šokačkih šešira</u>	<u>Nematerijalno kulturno dobro</u>
Z-3357	<u>Krapina</u>	<u>Umijeće izrade tradicijskih dječjih igračaka s područja Hrvatskog zagorja</u>	<u>Nematerijalno kulturno dobro</u>
Z-5916	<u>Potravlje</u>	<u>Tradicijsko lončarstvo ručnoga kola u Potravlju</u>	<u>Nematerijalno kulturno dobro</u>
Z-3611	<u>Slatina</u>	<u>Tradicijski krznarski obrt Vlatka Gribla</u>	<u>Nematerijalno kulturno dobro</u>

Z-3612	<u>Slatina</u>	<u>Tradicijski užarski obrt Antuna Kneza</u>	<u>Nematerijalno kulturno dobro</u>
Z-4233	<u>Veli Iž</u>	<u>Tradicijsko lončarstvo otoka Iža</u>	<u>Nematerijalno kulturno dobro</u>
Z-3353	<u>Više naselja</u>	<u>Medičarski obrt s područja sjeverozapadne Hrvatske i Slavonije</u>	<u>Nematerijalno kulturno dobro</u>
Z-3618	<u>Više naselja</u>	<u>Tradicijsko lončarstvo na području sjeverozapadne Hrvatske</u>	<u>Nematerijalno kulturno dobro</u>
Z-3359	<u>Više naselja</u>	<u>Umijeće izrade slavonskog kožnog prsluka</u>	<u>Nematerijalno kulturno dobro</u>
P-5265	<u>Zagreb</u>	<u>Pekarski obrt Trajković</u>	<u>Nematerijalno kulturno dobro</u>
Z-6552	<u>Zagreb</u>	<u>Umijeće izrade i popravka pisaćega pribora u sklopu obrta „Peroklinika“, Trg bana Josipa Jelačića 15</u>	<u>Nematerijalno kulturno dobro</u>
Z-4846	<u>Zagreb</u>	<u>Umijeće izrade šestinskog kišobrana u tradicijskom obrtu Cerovečki</u>	<u>Nematerijalno kulturno dobro</u>
Z-6077	<u>Zagreb</u>	<u>Umijeće ručne izrade i popravka satova urarskog obrta Lebarović iz Zagreba</u>	<u>Nematerijalno kulturno dobro</u>

Izvor: Registar kulturnih dobara, (<http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212>), 1. kolovoza 2017.

Republika Hrvatska je zemlja bogata tradicijom i običajima, te upravo iz tog bogatstva proizlaze obrti koji su specifični za ovo područje te koji su očuvani sve do danas, preneseni s generacije na generaciju. Država se iznimno zalaže za izgradnju učinkovitog sustava zaštite i očuvanja nematerijalne kulturne baštine, kako na nacionalnoj i regionalnoj, tako i na međunarodnoj razini.

## 2. OBRTNIŠTVO KROZ POVIJEST

Obrtništvo je proizvodna ili uslužna djelatnost kojom se ručno, djelomice ili potpuno, pojedinačno proizvode različiti uporabni i ukrasni predmeti u manjim radionicama ili se pružaju usluge na tržištu. U tom radu obrtnik sudjeluje svojim proizvodnim sredstvima i svojom stručnom vještinom, obavljajući sam ili u suradnji s pomoćnim osobljem cijeli proizvodni ili uslužni proces, a istodobno poučava u praktičnom radu svoje učenike i pomoćnike te ih tako osposobljava za buduće samostalne obrtnike. Obrtnička djelatnost dijeli se na slobodne obrte (za njihovo obavljanje ne traži se stručna osposobljenost ni majstorski ispit), vezane obrte (potrebna je stručna osposobljenost ili majstorski ispit) te povlaštene obrte (obavljaju se samo na temelju povlastice koju izdaje mjerodavno ministarstvo) (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44648>, 1. kolovoza 2017.).

Obrti se razlikuju od industrije prvenstveno po broju radnika koji ih obavljaju, te također industrija se ne temelji isključivo na ručnom radu i ima podijeljene poslove koje pojedini radnik obavlja, dok obrtničke vještine su ručni rad, bez definirane podjele rada, te se proizvodi najčešće razlikuju jedan od drugog, te se rade po narudžbi.

Čovjek se od postanka na neki način bavi obrtima koji su danas poznati, rezbarenje drva i kamena u oruđe može se smatrati počecima današnjeg drvorezbarstva i kamenoklesarstva. Osim toga najstariji obrti se smatraju pletenje košara i tkanje, kao i uporaba slame za izradu različitih proizvoda. Spretni i vješti obrtnici u ranijoj povijesti bili su rijetki, te su morali vjerojatno putovati u one krajeve gdje su bila potraživanja za njihovim uslugama. Povećanjem potraživanja za njihovim uslugama, obrtnici su počeli obavljati svoje usluge na jednom mjestu, te su im se u tome pridružili i trgovci koji su prodavali njihove proizvode. Rimsko Carstvo je bilo poznato po svojim obrtnicima, imali su kovače koji su izrađivali oružje, oruđe i novac, tkalce koji su tkali odjeću, kamenoklesare i građevinare koji su za sobom ostavili veliko bogatstvo današnjih najpoznatijih kulturnih spomenika i kipova i dr.

Nakon propasti Rimskog Carstva obrtništvo je pomalo i zamrlo, no doživjelo je svoj procvat ponovno u srednjem vijeku, kada je Europa doživjela gospodarski rast, te su bila sva veća potraživanja za obrtnicima i njihovim vještinama. Nakon toga nastupilo je povećanje broja obrtničkih specijalizacija i organiziranje u interesne skupine. Veći dio građana kasnije postaju trgovci-obrtnici, te su organizirani u cehove, a podjela unutar samog obrta bila je na majstora,

pomoćnika i početnika. Obrtnički cehovi se šire u 14. stoljeću, te u tom razdoblju postoji više od 100 cehova, te su neki obrtnici u to doba stjecali i političku kontrolu. Obrtništvo je bilo osnova za gospodarske djelatnosti europskih gradova sve do industrijske revolucije u 19. stoljeću, kada je zamijenjeno s masovnom industrijskom proizvodnjom.

Seoski obrti u Hrvatskoj su bili dio gospodarske seoske cjeline, majstori su bili samouki ili izučeni, te uglavnom im obrt nije bio glavni izvor prihoda, već im je bio dopunski prihod. U Hrvatskoj se u 19. stoljeću zabranio rad cehova, te su se počele osnivati obrtničke zadruge, nakon toga i obrtni zborovi i obrtno-prodajne zadruge. Savez hrvatskih obrtnika utemeljen je 1908. i djelovao je do II. svjetskog rata. U doba velike svjetske krize započelo je osnivanje obrtničkih štednih i kreditnih zadruga, a obvezno je bilo i stvaranje udruga obrtnika u svakom kotaru i gradu (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44648>, 1. kolovoza 2017.). God. 1852. u Zagrebu je osnovana prva Trgovačko-obrtnička komora, a 1939. je izgrađena zgrada Matice hrvatskih obrtnika, koja je danas sjedište Hrvatske obrtničke komore. Po završetku Drugog svjetskog rata postojale su obrtničke radionice i zadruge u društvenom vlasništvu, dok su privatnici vodili zanatske komore. Mogućnost samostalnog rada s vlastitim sredstvima obrtnici dobivaju tek 1970-ih.

God. 1994. obnovljena je Hrvatska obrtnička komora kao krovna obrtnička organizacija. To je samostalna i stručno-poslovna organizacija obrtnika, kojoj su zadatci promicanje obrta i obrtništva, zastupanje interesa obrtnika pred državnim tijelima, osnivanje povjerenstva za polaganje ispita za pomoćnike i majstorskih ispita, osnivanje Suda časti i pružanje pomoći prilikom osnivanja i poslovanja obrta. U okviru komorskoga sustava na razini gradova i općina djeluje 115 udruga obrtnika, a na razini županija 20 područnih obrtničkih komora (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44648>, 1. kolovoza 2017.).

### 3. TRADICIJSKA KULTURA I OBRTI

Tradicijska kultura je pojam u suvremenoj etnologiji koji se odnosi na narodne kulture ili pak kulture seljaštva, takvu kulturu čine stvaralaštva koja su utemeljena na tradiciji neke zajednice, te su se najčešće prenosila usmeno. Članovi zajednice su bili u trajnim međusobnim odnosima i interakcijama, gdje osim usmenog prenošenja su znanja i vještine preuzimali i ugledanjem na osobu koja je posjedovala znanje, bitna stavka jeste da su članovi svjesni o pripadnosti određenoj tradiciji, te su na taj način izražavali svoj identitet drugim kulturama i zajednicama (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=61967>, 1. kolovoza 2017.).

Tradicijski obrti su obrti za koje je potrebno posebno poznavanje zanatskih vještina i umijeća u obavljanju djelatnosti te koji se obavljaju pretežnim udjelom ručnog rada, a koji se tehnikama proizvodnje i rada, namjenom i oblikom oslanjaju na obrasce tradicijske kulture, pa u tom smislu mogu simbolizirati lokalni, regionalni ili nacionalni identitet (Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva, 2007.).

Hrvatska tradicijska kultura je izrazito raznovrsna, te sam geografski položaj je imao velikog utjecaja na kulturu kakvu danas poznajemo. Utjecaji okolnih zemalja i njihovih kultura gradili su hrvatski identitet kroz povijest, te danas kroz cijelo područje prepoznajemo različite utjecaje kultura, kao što je utjecaj sredozemne, srednjoeuropske, starobalkanske i orijentalne kulture.

Iz navedenih kulturnih dodira, možemo navesti da su tri regionalne kulture najspecifičnije za Hrvatsku, a to su panonska, dinarska i jadranska tradicijska kultura.

#### 3.1. Panonsko područje tradicijske kulture

Ovu tzv. kulturnu zonu obilježavaju prostrana sela s gospodarstvima izvan njih, gdje se intenzivno uzgaja i obrađuje lan i konoplja, te također uzgajaju krupnu stoku poput konja, svinja i goveda. Na zapadnom dijelu ovog područja stanovalo se u prizemnicama izgrađenim od drva ili zemlje omazanog pletera, dok na istoku su bile izgrađene od nabijene ilovače ili nepečene opeke, prekrivene slamom. Uz tokove rijeke Kupe i Save prevladavale su drvene katnice koje su nastale iz nekadašnjih sojenica.

Pokućstvo je bilo visoko, što znači da su imali zapadnoeuropski tip namještaja, lončarstvo kvalitetnije i finije izrade, prevladavalo je tekstilno rukotvorstvo koje se zasniva na konoplji i lanu. Od domaćih obrta najizraženiji su bili upravo tkalački i lončarski obrti, dok obrt koji je uvršten na UNESCO-vu listu svjetske nematerijalne baštine jeste medičarski obrt. Medičari izrađuju licitare, točnije licitarska srca te su oni šareno ukrašeni kolači koji se tradicionalno proizvode na području sjeverne Hrvatske, osim licitara, oni izrađuju i pića od meda, te također i voštane predmete.

### 3.2. Dinarsko područje tradicijske kulture

Dinarsko područje, točnije područje gorske Hrvatske i dalmatinskog zaleđa, obilježava planinsko stočarstvo, uzgoj sitne stoke, te uz to i pastirski način života. U gorskoj Hrvatskoj kuće su izgrađene pretežito od drva, najčešće s kamenim prizemnim dijelom. Kulturni život obilježavaju igre, narodna poezija, epika, gusle i tambure, te posebna vrsta pjevanja - ojkanje. Uređenje domova se razlikuje od panonskog područja te je tip namještaja nizak, uz ognjište, dok lončarstvo je grubo i neocakljeno, te izrađeno na lončarskom kolu. Tekstil i nošnja su pretežno izrađene od vune i suknerskih tkanina.

Izrada čipke, mrežaste ukrasne izrađevine od različitih niti, uvrštena je na UNESCO-vu listu svjetske nematerijalne baštine. U Hrvatskoj postoje tri načina njezine izrade, iglom na otoku Pagu, batićem u Lepoglavi u Hrvatskom zagorju, te od agavinih niti na otoku Hvaru. Vještina rezbarenja drva, posebno je izražena kod pastira, dok najčešći domaći obrti su izrada vunениh tkanina, proizvodnja sukna, kao i lončarstvo na ručnom kolu.

### 3.3. Jadransko područje tradicijske kulture

Jadranska kulturna zona je prepoznatljiva po jakim utjecajem sredozemne kulture, te se stanovništvo najviše bavi ribarstvom, uzgojem maslina, vinove loze, smokava, badema te i agruma. Ovčarstvo i kozarstvo su primarni stočarski oblici. Jadranskom arhitekturom prevladava kamen, dok unutrašnjost kuća je oličenje mediteranskih nastambi, čak štoviše kućanski namještaj čine i elementi koji su tipični za sredozemlje, poput gradela, lanaca, mijeha, te ponegdje i uljanice. Tipični obrti za ovo područje su kovački, tkalački, građevinski, kamenoklesarski, kožarski i dr.

## 4. TRADICIJSKI OBRTI U RH

Osnova svakog tradicijskog obrta ili zanata jest vještina u obradi odabrane sirovine koju ručno ili recimo primitivno obrtnik obrađuje, izrađuje i na kraju prodaje ili koristi u svoje privatne svrhe. Tradicijski obrtnici svoje vještine stječu na različite načine, najčešće je to unutar obitelji prenošenjem znanja sa starije na mlađu generaciju, dok neki su i bili naučnici ili šegrti ko drugih majstora koji su ih naučili obrtu. Svaki majstor se specijalizira prema proizvodu ili materijalu koji obrađuje, te krajnje izabire da li je to obrt kojim će se baviti redovito, te će mu isti biti glavni prihod, no može biti i kao kućna radinost, odnosno može njime zadovoljavati svoje potrebe. Oni kojima je to primarni prihod, svoje su proizvode prodavali po selu i okolici ili su odlazili na razne sajmove na kojima su mogli prezentirati i prodavati svoje konačne proizvode.

U Hrvatskoj su najčešći obrtnici lončari, kovači, opančari, brodari, kolari, tesari, postolari, kožari, tkalci, užari, medicari i licitari, izrađivači drvenih igračaka, izrađivači i pletari košara i dr. Kroz ovaj rad поближе će se objasniti neki od ovih obrta, dakle njihova povijest i posebnost.

### 4.1. Lončarstvo

Lončarstvo je umijeće izradbe posuda i sličnih proizvoda, koji su načinjeni od nakvašene gline i samljevenog kalcita, te gaženjem bosim nogama pripremala za oblikovanje.

Kroz povijest prve su posude za kuhanje izrađivale žene za kućanske potrebe, te su ih izrađivale rukom, bez kola i samo onda kada je postojala potreba za novim posuđem. Prve posude datiraju od prije 18 000 godina, te prije 8 000 u Mezopotamiji došlo je do izuma lončarskog kola, te se način izrade i obrade na istom, kroz vrijeme usavršavalo.

Tradicijsko lončarstvo u Hrvatskoj poznaje korištenje ručnoga, odnosno nožnoga lončarskog kola te takozvanu žensku keramiku bez upotrebe lončarskog kola (Randić, 2014., str. 105.). Tim obrtom bavili su se stanovnici na onim područjima gdje je zemlja postala povoljna za lončarstvo. Lončarska je tradicija jedna od najstarijih ljudskih djelatnosti na svijetu, koja opstoji sve do danas. Dok se, međutim, lončari modernog doba mogu pri izradi svojih proizvoda poslužiti raznim suvremenim pomagalima, čitav je proces izrade lonaca u prošlosti bio zapravo tehnički zahtjevna i duga priča, od izbora gline i drugih dodataka za izradu



posuda, mukotrpane pripreme tih sastojaka, preko načina modeliranja i ukrašavanja predmeta, pa do sušenja i pečenja, kako bi se dobio kvalitetan finalni proizvod koji će svojim izgledom privući kupca, a ujedno dobro poslužiti namjeni (Randić, 2014., str. 106.).

Ručni način izrade (slika 1.) je na kolu visokom od 20-30 cm, te se sastoji od okrugle ploče koja se vrti na drvenoj osovinu koja je učvršćena u podnožje. Ploča može biti kamena, može biti daska ili trupac. Lončar sjedi na niskom stoliću uz kolo i vrti ga rukom, te polagano gradi stjenku posude od glinenih valjušaka koji su postavljeni na dno koje je izrađeno od spljoštenog komada gline. Kako prilikom pečenja posude ne bi popucale u glinu se dodaje i dio mljevenog kamena, točnije kristalnog vapnenca. Nakon pečenja posude se kale posebnim postupkom, te na taj način postaju čvršće i nepropusne.



Slika1. Prikaz izrade lončanice na ručnom kolu

Izvor: <http://www.cro-eu.com/forum/index.php?topic=96.0>

Način postupka izrade lončanica na nožnom kolu zanimljivo je opisao Hefele (2000., str. 138.) u svojoj knjizi „Naši domaći obrti“ gdje navodi:

„Vreteno je podešeno na valjaču; nad vretenom je glavac poput dna od okrugle zdjele. Donjac je okrugla drvena ploča poput okrugla stola; pod donjacom vrti se vreteno, što prolazi od glavca preko donjaca na podželjesku. Da bude stanac, na kojem se vrti gvozdeno vreteno u podželjeski, što jači, rabe za stanac iskusni lončari konjski zub, na kojem se vreteno dulje vremena i laglje okreće; dočim na željeznom stancu skoro se vreteno ujede, pa treba stanac svake treće godine ispravljati.

Pod koturom udešena je klupa, na kojoj lončar sjedi, nogama okreće donjac, a na glavac metne jedan podnić, zaobli ga u onom okretanju među mokrim šakama, u desnu ruku preko tri prva prsta uzima „blek“ (komadić kože), a u lijevoj drži „špriklju“ (troughlu daščicu).

Desnom rukom, podmetnuv palac pod prste da pridrži blek, brusi podnić; dočim lijeva ruka sa šprikljom iz vana lonac obliči (daje mu oblik) i iztezuje. Dok je oblik gotov, odbaci lončar blek, pa prihvati komadić pusti (Filz) te njome gladi zameticu (formu). Čim je željeni oblik stekao, uzme u obadvije ruke tanku žutu žicu, pa ju povuče između glavca i bivšeg podnića, prihvati drvenu „packu“ (lopaticu, loparek, šimpl) pa žicom odrješi lonac, zdjelu, ili što već bilo na glavcu uobličeno, skine, i na stranu metne, gdje će se onda „drškati“ “. Nakon ovog postupka posuđe se stavlja na sušenje na zraku, te se zatim peče na otvorenoj vatri, gdje još slijedi postupak pocrnjivanja, na način da se užareni komad uroni u razmućeno brašno ili otopinu čađe. Neki su se proizvodi i ocakljivali bojanjem u otopini metalnih oksida.

Te su dvije tradicije izrade lonaca zadnjih dvjestotinjak godina u Hrvatskoj živjele usporedno, pa je u 20. stoljeću njihova granica bila rijeka Sava, iako ima podataka da se ranije lončarstvo ručnoga kola prostiralo i dalje na sjever. Sve do kraja Drugog svjetskog rata, južno od Save lončari su radili na malome ručnom kolu i proizvodili posude koje su se koristile za kuhanje na otvorenoj vatri, na ognjištu.

Središta u kojima su lončarski obrti bili razvijeni i zastupljeni bila su u Hrvatskom primorju i zaobalju, kao što je Rakalj i Hum u Istri, otok Veli Iž, Kaluđerovac u Lici, Potravlje kraj Sinja, Zagvozd kraj Imotskoga i dr. Proizvodilo se raznoliko posuđe za kuhanje, pečenje, serviranje ili spremanje hrane i pića, dječje igračke i sl. Centri te proizvodnje bili su u srednjoj i istočnoj Hrvatskoj (Jerovec i Globočec u Hrvatskome zagorju, Rastoki kraj Jastrebarskoga, Feričanci, Trnava, Vrbova u Slavoniji i dr.), a proizvodi su se prodavali i na sajmovima (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=37080>, 1. kolovoza 2017.).

Na temeljima bogate tradicije lončarstva Hrvatskoga zagorja razvila se izrada keramičkih igračaka. Na tim su se prostorima, gdje je oduvijek bilo dovoljno potrebne sirovine – gline, razvila lončarska središta. Osim izučenih majstora bilo je i samoukih vještih rukotvoraca koji su se bavili lončarstvom kao domaćom radinošću. Najpoznatije središte lončarstva bilo je i ostalo područje oko Ivanca i to sela Jerovec, Bedenec i Dubravec te Globočec pokraj Marije Bistrice. Izrađuju se predmeti za svakodnevnu uporabu, poput lonaca, zdjela, vrčeva, tanjura, a uz njih poneki spretniji majstori rade i glinene figurice, svirale u obliku ptice koje napunjene vodom imitiraju cvrkut, a nazivaju ih i žlaburačima, vrčiće, razne životinjske likove, okarine – svirale duguljasta oblika i drugo. Glazirane su uglavnom zelenim i smeđim tonovima, karakterističnim za keramiku zagorskoga kraja (Biškupić Bašić, I., 2013., str. 25.).

#### 4.1.1. Lončarstvo u Istri

U Istri je lončarstvo jedan od starijih obrta, te se predmeti proizvode od mješavine gline i kremenog pijeska solena u jednakim omjerima i to na lončarskom kolu, a ovim obrtom u Istri se bavila cijela obitelj. Posude koje su gotove suše se 8 do 30 dana te se nakon toga peku.

Lončarska se proizvodnja razvila u Raklju, Čukariji, Pavletićima i Zubinima. Rakalj je najpoznatije lončarsko središte u Istri, ali nema pouzdanih podataka kad je započela proizvodnja (<http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1561>, 1. kolovoza 2017.). Posude su bile izrađivane na ručnom kolu, nisu bile glazirane, već su slaninom i proključalom vodom premazivali unutrašnjost posude kako ne bi propuštale tekućinu. Rakljanski lončari bi svoje posude koristili za trgovinu, natovarili bi magarce njima, te bi obilazili Istru, te tražili zamjenu za lonac u naturi, pritom se misli da se mijenja za onoliko graha, pšenice ili kukuruza koliko stane u nju.

Uporaba nožnog kola, kao i izrada posuda na njemu, također je bila prisutna u Istri, te su na posude koje su bile na njima izrađene, a bile su veće od 5 litara, urezivali i datumi. Veliki lonci su bili ukrašavani samo urezima. Takve posude prodavale su se na području Bužeštine, Pazinštine, Čićarije i Bujštine. U selu Pavletići je postojao isti postupak izrade posuda, međutim oni su velike lonce ukrašavali valovnicom ili nizom rupica utisnutih prstom. Ova lončarija se prodavala na području Poreštine, ali i u Bujštini i Bužeštini. Lončarija iz Zubina nema ručke, ali ima dvije do četiri vodoravne pruge, tj. prstena koji služe kao pojačanje ili ukras. Na njima su prstom ili vretenom utisnute rupice. Na posudama su urezani datum, inicijali i pečati (<http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1561>, 1. kolovoza 2017.).

#### 4.1.2. Lončarstvo u Lici

Još jedno od poznatih područja po lončarstvu je Lika, gdje se njime bavilo stanovništvo mnogih sela. Svoje vještine stjecali su gledanjem svojim očeva ili djedova, te su kao što je i ranije u radu bilo spomenuto, nalazili se na onim područjima gdje je zemlja bila pogodna sirovina za lončarenje. Lički lončari su proizvodili mnogobrojne proizvode poput lonaca i kotlića za kuhanje, velikih lonaca za vodu, ćupova za pohranu masla ili maste, te lončića s ručkom za kiseljenje mlijeka, te njima nisu snabdijevali samo ličko područje, već i okolicu.

Roba se prodavala u zapadnoj i srednjoj Bosni, Kordunu, Banovini, sjevernoj Dalmaciji i Hrvatskom primorju i drugdje. Najpoznatiji lončarski centar je bio Kaluđerovac. O lončarstvu u Lici svjedoče zapisi iz 1850.-ih godina, stoga se smatra da je lončarstvo na ovom području već bilo postojalo i u 18. stoljeću. Lončarski centri su još bili i u selima Sinac, Kosinj, Klanac, Oteš, Rastoka, Pazarište i Kompolje, te je većina tih mjesta tu proizvodnju održavala do polovice 20. stoljeća, dok je Kaluđerovac ostao djelatan do 1990.-ih.

#### 4.2. Kovački obrti

Kovač je obrtnik koji izrađuje objekte od željeza na nakovnju. Kovački obrti se spominje i u Starom zavjetu i grčkoj mitologiji, te se prenose s oca na sina. Biti kovač u to doba bila je povlastica, te su kovačke obitelji imale veliki ugled u selima. U početku su kovači koristili broncu za izradu oruđa, alata i oružja, no nakon kasnog drugog i kroz prvo tisućljeće prije Krista broncu su mijenjali za željezo, koje su koristili sve do Industrijske revolucije.

Kovačka radionica se sastoji od oko 40 različitih čekića (slika 2.), dvadesetak kliješta, uz to nalazi se i otvoreno ognjište koje se ložilo koksom ili ugljenom, te kovački mijeh kojim se ručnim ili nožnim pogonom pojačavala vatra i nakovanj na kojemu su se oblikovali predmeti. Njihov najčešći posao, ali i najteži, bilo je potkivanje konja. Kovač je tijekom potkivanja morao očistiti i oblikovati kopito konja, s predmetima poput noževa i turpije, što je potpuno bezbolno za životinju. Nakon čišćenja i oblikovanja, izmjeri se pogodan oblik slova U koji je prigodne veličine za kopito. Zatim slijedi postupak izrade potkove, zagrije se čelik na otprilike 1200°C, oblikovala se u savršen oblik, utopila u vodu i dorađivala, te bi se pričvrstila u kopito s 8-10 čavala.

Još jedan od težih poslova za kovače bilo je okivanje kola, nakon što je kolar oblikovao drvo, predaje ga na okivanje željezom kovaču. Svake dvije do tri godine mijenjali su se željezni obruči jer bi se ljeti oni rastegnuli, a drvo od sušenja bi se stisnulo. Osim okivanja kotača, kovali su i druge željezne dijelove na kočijama i vagonima, šiljke, kablove i lance koje su se koristili na brodovima, kao i dekorativne i funkcionalne predmete koji bi se koristili na namještaju ili na zgradama i u građevinarstvu. Kovačke sposobnosti su bile jako cijenjene i u popravcima strojeva ili prijevoznih sredstava u selu i šire.



Slika 2. Prikaz kovačke radionice

Izvor: <https://djurdjevac.hr/dogadanja-u-gradu/kultura-i-sport/motike-i-britvice-iz-rokove-kovacke-radionice/>

#### 4.2.1. Kovački obrt u Istri

Kovači i njihov obrt bili su jedni od najcjenjenijih u Istri. Kovač je pripomagaao ratarima, domaćinima kuća i domaćicama. Izrađivali su kućne potrepštine, pribore i poljodjelske alatke. Bili su to ljudi koji su pomogli prijatelju, znancu i neznancu, ali i veseljacima, često i vrsni svirači na jednom od narodnih instrumenata. Imali su vremena i za zabavu, jer sajmeni dan, gdje su uglavnom prodavali robu, bio je dug, a na sajam je došlo i puno prijatelja.

U povijesti se kovač smatrao prvim pravim specijaliziranim majstorom, te otkriće obrade metala se smatra pretečom svih poslije otkrivenih zanata. Kovači u Istri oduvijek su koristili željezo za izradu poljodjelskih i gospodarskih pomagala kao što su bili srpovi i lemeši za ralo. Svako istarsko selo je do prije sto godina imalo svojega kovača koji je za svoje potrebe i potrebe sela izrađivao i popravljao poljoprivredni alat, izrađivali su i zaprežna kola, jarmove, plugove, potkivali su tegleću stoku, te su svaki od tih predmeta obrađivali i izrađivali su svom vlastitom kućnom ognjištu. Ovim obrtom su se bavili pretežno domaći ljudi, te su djelovali u jednom od najpoznatijih kovačkih centara – Lovreću. Također neki od istarskih kovača nije imao pomoćnike, u tom bi se slučaju pomoćnikom smatrala njegova supruga, koja bi prilikom kovanja pridržavala užareni predmet na nakovnju, a ponekad bi i udarala užareno željezo čekićem ili potezala ručicu mijeha kako bi raspirila vatru.

Kovači se u Istri nisu bavili obradom zemlje, već su im zemlju obrađivali suseljnani u zamjenu za učinjenu kovačku uslugu. Često su im u zamjenu plaćali i u naturi, tj. grožđem,

krumpirom, kukuruzom ili brašnom (Vinšćak, T, 1998./1999., str. 80.). Kovači su bili toliko cijenjeni u seoskim zajednicama da bi ih seljaci prilikom blagdana darivali, vinom, rakijom ili jajima.

Postojalo je i vjerovanje da neki predmeti od metala, poput kosira, željeznog klina od rala u lance koji su izrađeni na kućnom ognjištu mogu zaštititi kuću ili blago od udara groma, elementarnih nepogoda, pa čak i od zlih sila. Svi su predmeti izrađeni od seoskog kovača smatrani kvalitetnima i dugotrajnima, što je zaslužno mišljenje s obzirom da su njihovi proizvodi trajali ne samo desetljećima, već i stoljećima, te zbog tog razloga danas imamo predmete koji su stari i očuvani još od prije sto godina, te svjedoče o vještini koju su posjedovali kovači.

#### 4.3. Opančarski obrt

Opančar je obrtnik koji se bavi ručnom izradom obuće, tzv. opanaka koji su danas sastavni dio hrvatske narodne nošnje. Opanci su izrađeni od kože, da li goveđe, ovčje ili teleće, te je karakteristično da se ne razlikuje lijevi od desnog. Opančari su svoje proizvode također prodavali na sajmovima ili u svojim majstorski radnjama, te su prije mnogo godina bili karakteristični odjevni predmet u seoskom odijevanju.

Po kroju i načinu obrade opanci se razlikuju po raznim vrstama i podvrstama, vrste opanaka su prepletaši (slika 3.) i kapičari. Prepletaše (oputaše) su izrađivali vještiji seljaci od sirove kože, pripremvši jednostavnim postupkom govedu kožu za potplat, a gornji su dio pleli preko drvenoga kalupa od usukanih uskih traka ovčje kože (oputa). Pletivo je katkad bilo i ukrasno izvedeno. Kožnim se, ne usukanim, trakama opletao i zapetak, pa se dugačkim krajevima opute opanak nakon obuvanja učvršćivalo oko gležnja. Kapičare su izrađivali obrtnici-opančari od štavljene goveđe ili teleće kože. Prednji je dio (kapica) bio napravljen od cjelovitoga komada kože, iako također opletanjem spojen s potplatom. Zapetak je mogao biti kao na oputašu izveden prepletanjem kožnih traka, čijim se krajevima opanak vezao uz nogu ili se izrađivao od cijeloga komada kože i pričvršćivao uz nogu kopčom. Različite su vrste opanaka, osobito kapičara, nastale prema boji upotrijebljene kože ili prema raznovrsnim ukrasima izvedenima prepletanjem, ubadanjem, žigosanjem, dodavanjem kitica, ukrasnih puceta i sl (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=45198>, 5. kolovoza 2017.).



Slika 3. Opanci prepletaši

Izvor: <http://www.wish.hr/opanci/>

Vještina opančarenja zahtijeva velike sposobnosti i spretnost ruku, dok je samo oblikovanje i ukrašavanje ovisno samo o mašti i ukusu opančara. Postupak izrade opanaka kapičara sastoji se od krojenja dijelova opanka pomoću drvenih predložaka kalamira, zatim se moče iskrojeni dijelovi i šivaju se potplate uz kapicu uz pomoć tankih trakica kože. Nakon toga se opanak nabija na kalup, te se isprepliću trakice postupkom vrnčanja te se tako izrađuje zapetak, potom obametanjem uvlači se dugo remenje od zapetka do kapice, izrađuju resice i napokon opanci se glade kako bi dobili sjaj.

Opančarski alat stoji na opančarskom stoliću pankulinu koji ima ladicu. Alat čine kalamiri, predlošci za krojenje dijelova opanaka – potplata, kapice i jezika; kalupi od broja 10 do 50, noževi, šila – oštra i tupa, kliješta, čekić, panj, šubak i dr (Cvetan, 1986., str. 66.).

Krajem Drugog svjetskog rata opančari su prestali voditi svoje obrte zbog toga što više nije bilo kože, te su odbijali ući u brojniju obućarsku zadrugu, tako da su obućarske i kožarske poslijeratne zadruge maknule opančare s tržišta.

#### 4.4. Košaraštvo i pletarstvo

Pletarstvo i košaraštvo jedno su područje djelatnosti. Pletarstvo je skupni naziv za ogroman dio proizvoda koji zadire u područja pučkog života, a odnosi se na način pravljenja proizvoda, tj. predmeta. Košaraštvo je s druge strane oznaka za vrsno obavljanje djelatnosti koja spada u pletarstvo, ali se odnosi na određene proizvode kvalitetnije izradbe (Mrgić, 2000., str. 12.).

Izrada pletenih proizvoda od slame, trave, šiblja, trske, rogoza, lika, bambusa i sl. poznato je još iz prapovijesti, budući da se pretpostavlja da je ova vještina bila neophodna u to doba, te su materijali bili i više nego dostupni. Postoje pretpostavke da je pletarstvo preteča tkanju s obzirom na tehniku i način pletenja i izradi glinenih posuda, budući da se smatra da su se ispletene košarice premazivale glinom kako bi dobile oblik posude, sve dok čovjek nije pronašao način izrade posuda bez košarica. Pletarstvo se koristilo i u drugim kombinacijama tehnika i materijala, primjerice jednostavne kolibe koje su služile kao obrana od vjetrova ili koje su čuvale toplinu ognjišta, bile su izrađene od pletera te premazane glinom, a osim toga služile su i u druge građevinske svrhe.

U Hrvatskoj se pletarstvo smatra i obrtom, ali i kućnim rukotvorstvom, te se ističu tri načina izrade pletenih predmeta. Prva tehnika se naziva spiralnom tehnikom slamnih strukova, što znači da se strukovi ražene slame ili šumske trave spiralno slažu i šiju kalanom ljeskovinom. Ovim postupkom dobivamo košarice za dizanje tijesta, ćupove ili cilindre za brašno, grah, žito ukoliko su veće veličine, dok one manje služe kao košarice za jaja. Druga tehnika (slika 4.) je pletenje košara od šiblja, te se u ovom postupku, kako navodi Mrgić u svojoj publikaciji „Pletarstvo i košaraštvo u Sisku i okolici“, na bazi od debelih šiba ili piljenih daščica isprepliću tanje vrbove šibe; rjeđe se upotrebljava kalana ljeskovina ili vinova loza, te su se na ovaj način izrađivale košare za nošenje tereta. Treća tehnika je služila za izrađivanje torbi, točnije rogožara, koje su nastajale prepletanjem rogoza kroz osnovu od konopljinih niti, koje su stajale napeto u drvenom okviru.



Slika 4. Prikaz tehnike izrade košara od šiblja

Izvor: <http://www.culturalcapitalcounts.eu>



Pleterom su se uglavnom bavili muškarci, dok se ponegdje mogla pronaći i neka vrlo vješta žena. No žene su ipak imale vještine pletenja konistre, šepice ili krošnje, ali su pretežito pripremale materijal, sjekle i gulile šiblje, te su i plele dna kao pripremu za pletenje košara, a također su djeca već od pete do sedme godine gulila šiblje i plela svoje košarice. Tijekom postupka pletenja, pletač bi sjedio na tronošću, od alata mu je potreban kosijer, pracijep i blago zakrivljeni nož koji služi za šiljenje šiblja. Za sječenje šiblja pletaču služe vinogradarske škare, za razmicanje i lakše provlačenje šiba pri uplitanju ručica i obruča potreban mu je šiljak od kovana željeza, te čekić koji bi se povremeno koristio za zbijanje pletera.

U Hrvatskoj je najčešći materijal koji se upotrebljava za pletarstvo pruće pletarskih vrba, koje su se uzgajale na pogodnim zemljištima, u doba Jugoslavije u punoj rodnosti vrbi od 2 do 8 godina proizvodilo se od 10 do 20 t/ha pruća, od čega se 90% izvozilo. Nastankom plastičnih proizvoda i posuda od plastike koje su bile i više nego jeftinije, proizvodnja pruća je gotovo pa nestala.

#### 4.4.1. Pletarstvo i košaraštvo na kninskom području

Na kninskom području za izradu košara koristila se „rakita“, što je općeniti naziv koji se na tom području koristi za svaku vrbu ili vrbovu šibu koja služi za pletenje, bez obzira na njezinu vrstu. Od domaćih vrsta vrba koriste se divlja vrba zelenkaste boje, grkica, pitoma žuta i bijela vrba, te slatka ili vrbovača.

Obilje vrbinih grmova i stabala koje su rasle uz rijeke, te pretežito teški seljački život bili su poticaj za razvoj pletarskih obrta na području Knina i okolice. Kao i mnogi drugi obrti, pa tako i ovaj se prenosio sa starijih članova obitelji na mlađe. Ovom vještinom su majstori najčešće zadovoljavali svoje potrebe i potrebe svoje obitelji, te čak i potrebe obiteljske zadruge ili zajednice. Postoje pisani izvori iz 1841. koji govore o selima Žagroviću i Golubiću, te prema tom izvoru pleterom su se bavili najviše žitelji iz upravo tih sela, točnije u Žagroviću njih šest, te u Golubiću dva.

Kako prirodni potencijali bez sustavne potpore nisu mogli biti iskorišteni za poboljšanje teških životnih uvjeta stanovništva, sredinom osamdesetih godina 19. stoljeća javljaju se inicijative državnih institucija i pojedinaca za poticanje razvoja ove grane kućne radinosti.

Tim se inicijativama nastojalo košaraštvo prilagoditi uvjetima tržišta i na taj način seoskim gospodarstvima omogućiti određeni prihod (Radić, 2010., str. 6.). Tim povodom Zemaljski odbor 1884. šalje Jovu Zelenbabu iz Golubića na obuku u Beč, sve o svojem trošku. Nakon višemjesečne obuke u Tehnološkom muzeju u Beču, Jovo Zelenbaba vraća se sa znanjem primjene suvremene pletarske tehnologije, te se smatrao sposobnim za prenošenje stečenog znanja.

God. 1886. Zelebaba u Golubiću, uz novčana sredstva dodijeljena od Zemaljskog odbora, počinje s podučavanjem svojih zainteresiranih suseljana. Nemalo nakon toga, na inicijativu dalmatinskog Namjesništva i uz poticaje Zemaljskog odbora, Ministarstvo za nastavu i bogoštovlje odobrava osnivanje škole za pletenje vrbe u Golubiću, uz osiguran trogodišnji najam prostora za školovanje i osiguranu plaću za poduku Zelenbabi. Ovaj pothvat se pokazao uspješnim, s obzirom da već 1887. dvanaest dječaka u dobi od 12 do 16 godina pohađa poduke iz pletarstva. Nemalo nakon poduke se šire i izvan sela, te Dalmatinska vlada nalaže Zelenbabi da poduke održava po svim selima sinjskog i kninskog područja, ukoliko za to pokažu interes. Poduke se kasnije održavaju u Metkoviću, Biogradu i Pagu, te također i u Golubiću, a kako bi se došlo do kvalitetnije sirovine 1893. osniva se rasadnik vrbe u blizini Knina, okolici Benkovca, Vrane, Vrlike, te na području Paga i Raba.

Godine 1899. predloženo je osnivanje male radionice za pletenje košara u Golubiću, nazvane „Prva dalmatinska košarska zadruga“ pod stručnim vodstvom Jove Zelenbabe. Uz potporu dalmatinskog Namjesništva u Zadru i Uprave znanstvenog i pokušajnog zavoda za pletenje košara u Beču, pletenje košara doživljava svoj zamah, postavši unosan obrt, čiji su proizvodi zbog estetskog dojma i pristupačne cijene imali osigurano tržište. U nekim su gradovima postojale čak specijalizirane prodavaonice tih proizvoda (Radić, 2010., str. 7.).

Primjer Zelenbabe pratili su mnogi, te su svoje školovanje odlučili završiti u Beču u onim trenucima kada je pletarstvo bilo najunosnije. Kasnije kroz godine otvarale su se mnogobrojne škole ili su se programi za pletarstvo uključivali u školovanje, tako imamo primjer u Poljoprivrednoj školi u Splitu i u Poljoprivrednoj školi koja je 1922. otvorena kod Knina, u kojoj se školski program sastojao od teorijskog i praktičnog dijela, te je trajao tri mjeseca.

Početak trenda školovanja u drugim zanimanjima i zapošljavanja u državnim službama, broj ljudi koji se bave pletarstvom se bitno smanjuje, no također - kako je već bilo spomenuto ranije u radu - masovna proizvodnja i široka upotreba plastike i plastičnih posuda i sl. uvelike je odigrala ulogu u izumiranju ove vrste obrta.

#### 4.4.2. Pletenje boca i košara u Istri

Košaraštvo i pletenje boca je također bilo rasprostranjen oblik seoskog rukotvorstva u Istri, te je sve počelo s potrebom da prilikom cjelodnevnog odlaska na njivu boca koju je seljak nosio bude zaštićena od razbijanja. Boce su se smatrale neupotrebljivima ukoliko nisu bile ispletene žicom ili vrbom, te su se tako plele sve boce, od najmanjih pa do onih od 50 litara. Pletene boce su ujedno bile i praktične s obzirom da se plela i ručka, koja je olakšavala nošenje boce na njivu. Danas se takvi primjerci boca ne koriste osim u svrhu suvenira ili izložbenog primjerka.

S druge strane košare su se plele u drugu svrhu, one su se izrađivale za branje i nošenje voća i povrća. Poznate su bile i košare u obliku brenti, koje su imale kapacitete otprilike 40 litara, te su bile plosnate s jedne strane i zaobljene s druge i takve su se stavljale na magarce. Za pletenje košara su se koristile tzv. beke koje su napravljene od posebne vrste vrbe koja raste samo na području Istre, te su se koristile i za vezivanje vinograda. Beke su bile vrlo izdržljive, te su se od njih radile i kao spojnice za vučenje voza i vrgnja za orati (Ružić, P., 2011., str. 85.), no od debljih beka izrađivale su se i košarice za njušku životinje, ali i košare za slamu i sijeno.

Iako se uporabno pletenje boca i košara ne koristi, stari znalci ove vještine na kulturnim manifestacijama u Istri rado odrađuju prezentacije i radionice kako bi pokazali svoju vještinu, te također i prodali svoj proizvod.

#### 4.5. Kamenoklesarski obrti

Arhitektonski se kamen koristi kao blokovski, zatim u pločama za unutarnja i vanjska horizontalna i vertikalna oblaganja, tj. kao dekorativno-zaštitni i dekorativno-funkcijski element građevnih objekata svih namjena, zatim za arhitekturu spomen-obilježja, arhitekturu groblja i kiparstvo, te za različite proizvode zanatske djelatnosti. Korištenjem kamena kao

tanke kamene obloge prvenstveno betonskih konstrukcija, on poprima dekorativno-funkcijsku, odnosno dobiva dekorativno-zaštitnu ulogu. Od arhitektonskog kamena se izrađuju ploče različito obrađenih površina (štokano, žljebano, zubasto, šarirano, rustično, piljeno, glodano, brušeno, polirano, pjeskareno, paljeno), za vanjska zidna i podna oblaganja (trgova, slobodnih terasa oko kuća, krovnih terasa, balkona, lođa, stubišta itd.), za unutarnja vertikalna i horizontalna oblaganja i za pokrivanje krovova. Od arhitektonskog kamena se izrađuju, nadalje, kameni okviri za prozore i vrata; kameni okviri, lukovi i vijenci, stupovi i pilastri, prozorske klupčice, itd. Koristi se također u kiparstvu, zatim za izradu grube i fine klesarije, različitih predmeta zanatskog karaktera, nadgrobnih ploče i ostalih elemenata grobne arhitekture, te za restauratorske radove na sakralnim i profanim objektima (Dunda, S. i dr., 2001., str. 2.).

Prilikom eksploatacije kamena u prapovijesnom dobu, neupotrebljiv kamen čovjek je počeo izabirati, te ga obrađivati kako bi dobio oružje ili oruđe koje mu je služilo za svakodnevni život. Kasnije veće komade kamena čovjek počinje čistiti, te ga počinje udubljivati i brusiti, što se može smatrati prvom obradom kamena u povijesti. O hrvatskim kamenoklesarskim obrtima nalazimo brojne epigrame koji svjedoče o njihovoj razvijenosti i napretku već u doba Rimskog Carstva, no poznato je i njihovo postojanje i u grčko-ilirskom dobu. Svjedočanstva o tome možemo pronaći na svakom koraku svake stare jezgre današnjih suvremenih gradova u Hrvatskoj koji su bili pod njihovim izravnim utjecajem.

Hefele navodi u svojoj knjizi „Naši domaći obrti“ kako se klesarija najbolje razvila u Hrvatskom primorju, te klesar po obimu i kakvoći kamena određuje u koju svrhu će koji kamen obraditi.

#### 4.5.1. Kamenoklesarstvo na Braču

Na Braču se kamenoklesarstvo razvilo na području Selca, gdje se kamen i eksploatirao i obrađivao do najfinijih detalja. Osnivač klesar je bio „mistro Antonio Standelpergher detto Stambucco“ te je razvio jaki klesarski obrt u 18. stoljeću. Do 19. stoljeća klesari su izrađivali samo okvire za prozore i stepenice, no već u drugoj polovici istog stoljeća klesari na bračkom području postaju vrsni umjetnici te razvijaju sklonost prema ornamentici.

Sve su započeli samouki kipari poput Ivana Štambuka, a potom i školovani majstori-klesari ponikli u obrtnoj klesarskoj školi u Selcima. O monumentalnosti ovih zgrada svjedoči i Vjenceslav Štambuk, tvrdeći da se takve građevine mogu sresti u svim jačim središtima Europe. U 19. stoljeću, kad se kamenoklesarska industrija koncentrirala u tri središta, u Pučišćima, Splitskoj i Selcima, u potonjem središtu uznapredovanog klesarstva prevladava klesarski obrt, dok su Pučišća i Splitska više orijentirani na proizvodnju (Carević, L., i dr., 2009., str. 88.). Vjenceslav Štambuk je 1905. osnovao „Prvu dalmatinsku klesarsku zadругu“, te je također iste godine osnovao Klesarsku obrtnu školu, koja je bila smještena u njegovoj kući na prvom katu ispod istaknutog balkona na kojemu mu je brat Karmelo, dok je studirao u Pragu, napravio konzole balkona na kući, kao potporanj dva hajduka, Šimića i Sekulovića. Još jedan Štambuk je bio vrstan i istaknuti klesar, Tomo, koji se smatrao da je imao vrlo profinjen ukus.

Nakon Drugog svjetskog rata osniva se poduzeće “Brač”, potom Industrija jadranskog kamena i mramora Split, pogoni Pučišća, Selca, Splitska, Trogir, Drniš. U to vrijeme, školske godine 1946./47., djeluje Muška obrtna škola (klesarski smjer) (Carević, L., i dr., 2009., str. 89.). Nadalje su se počele otvarati škole koje su nudile programe i druge zanate, kao što je Škola učenika za privredu u Pučišću, no učenici iz Selca su i dalje polazili u svoju poznatu školu, iako je ŠUP u Pučišću postala primarna škola za sve okolne učenike.

#### 4.5.2. Kamenoklesarstvo na Korčuli

Kamenarski obrt je bio jako razvijen na području Korčule, posebice kada u razdoblju od 11. i 15. stoljeća gradovi započinju mijenjati drvene kuće za kamene, te se grade zidine i kule oko gradova radi sigurnosti. Za cijeli proces je bio potreban kamen koji kamenari nisu samo vadili već su ga obrađivali i od njega izrađivali ukrasne predmete, ukrasne dijelove za prozore, vrata, grbove i sl. Prema tome možemo reći da stanovnici Korčule nisu samo vadili kamen već su oni ujedno bili i klesari, zidari pa čak poneki i kipari. U Korčuli su u 14. stoljeću dva najrazvijenija obrta bila brodograditeljstvo i kamenoklesarstvo, te se smatraju glavnom ekonomskom podrškom grada, kao i okosnica njegovog razvitka. Za naukovanje mladih klesara ugovore su sklapali roditelji, a ugovori su određivali naukovanje, nagradu i potvrdu da će nakon naukovanja učenik dobiti od majstora potreban alat za samostalno izvođenje radova u obrtu. Mladi klesari su kod majstora provodili pet godina, budući da drukčije nisu mogli

obavljati obrt, te je to bio jedan od uvjeta za majstora kako bi svojim učenicima mogao prepustiti dio posla sa sigurnošću.

God. 1881. osniva se jednogodišnji strukovni tečaj koji je imao dva odsjeka, za brodogradnju i klesarstvo, te je bilo predviđeno dva sata teorijskog dijela i pet sati prakse dnevno. Godine 1913. došlo je do reforme i značajan korak u podizanju kvalitete stručnog školstva u gradu Korčuli. Naime, te je godine prestao djelovati strukovni tečaj, a osnovana je Strukovna škola za obrtno risanje. Iz izvješća za prvu školsku godinu, tj. 1913./14., koje je tiskano u Dubrovniku, jasno se razabire organizacija škole. Treba naglasiti da njezin naziv ne obuhvaća u potpunosti svu djelatnost, jer je ona imala četiri odjela (Klisura, F., 2008., str. 101.):

1. Strukovna škola usavršavanja za brodograditelje s pripravnim tečajem i tri razreda;
2. Strukovna škola usavršavanja za klesare s pripravnim tečajem i dva strukovna razreda;
3. Obrtnička škola općeg usavršavanja za ostale obrte i trgovinu;
4. Javna dvorana risanja za gotove učenike u svrhu njihova usavršavanja.

Prvi, drugi i treći odjel mogli su pohađati šegrti svih obrtnika s područja grada Korčule, kao i obrtnički radnici, a prema zakonu iz 1907. svi šegrti su bili dužni redovito pohađati obrtničku školu općeg i strukovnog usavršavanja. Četvrti odjel su pohađali neovisni obrtnici, obrtni radnici i svršeni učenici obrtničke škole radi daljnjeg usavršavanja (Klisura, F., 2008., str. 101.). Škola je djelovala za vrijeme Prvog svjetskog rata i nastavila s radom nakon njega sve do Drugog svjetskog rata, kada je ugašena. Nakon Drugog svjetskog rata Korčula je bila prilično razrušena, pa tek 1953. počinje s radom Industrijska škola te je u svojim kadrovima podučavanja bilo uključeno i kamenoklesarstvo. Zabilježeno je kako je u poslijeratnom razdoblju kamenoklesarski obrt doživio procvat, te je tada osnovano kamenoklesarsko poduzeće „Vrnik“ koje je zapošljavalo 230 radnika, no s godinama zanimanje mladih za kamenoklesarstvo je opadalo, te se 1960. škola zatvorila zbog nedostatka učenika.

U Korčuli i Dubrovniku, kao i širem dalmatinskom području sve do Venecije i još dalje, bila je poznata u XV. stoljeću i kasnijim stoljećima klesarska i graditeljska radionica obitelji Andrijić, u kojoj se posebice ističe Petar kao graditelj crkve sv. Spasa u Dubrovniku, a radio je i na mnogim drugim značajnim građevinama, kao na Divoni, pa Kneževu dvoru,

korčulanskoj katedrali itd. Uz ovu obitelj ističe se i obitelj Pavlović, koja je koristila kamen s otočića Kamenjaka u blizini Vrnika. Svi ovi i mnogi drugi znani i neznani korčulanski meštari, proti, “lapidariae”, kamenari djelovali su ne samo u Korčuli, nego i u drugim dalmatinskim gradovima i ne samo u njima, već i u nizu drugih zemalja, gdje su izvozili kamen i gradili s njime (Klisura, F., 2008., str. 104.).

Danas je Korčula poznata po svojim kamenoklesarskim i kiparskim obrtnicima, koji su djelovali na području grada i okolici, gdje su postavili svoje tragove na gotovoj svakoj građevini.

#### 4.5.3. Kamenoklesarstvo u Istri

U prošlosti kamen je u Istri bio od velikog značenja, o tome svjedoče brojne kamene kuće koje su danas podsjetnici na stari način gradnje i iskorištavanja kamena. Osim što su Istrani bili vrsni graditelji, bili su i vješti kamenoklesari.

U Istri postoje tri vrste kvalitetnog kamena: granit, mramor i kamen. Dok nalazišta granita i mramora nisu obilna, kvalitetni kamen vapnenac je jedno od bogatstava Istre, te je upravo on pogodan za obradu. Glagoljski zapisi danas imaju veliki značaj u kulturnoj baštini ne samo Istre, već i Hrvatske, te su mnogi zapisi klesali se u Istri i na područjima Kvarnerskih otoka, kao i kameni spomenici.

Danas možemo reći da stari obrt kamenoklesarstva izumire, kao što i predmeti izrađeni od njih nestaju. Neke od uporabnih predmeta možemo pronaći danas te oni imaju veliku ulogu u kulturnoj baštini Istre. Brojne predmete iz istarskih obrtničkih radionica zamijenili su industrijski proizvođači. No napredovanjem i izgradnjom turističke ponude, stari znalci danas mogu prenositi svoje znanje u svrhe razvoja turizma.

#### 4.6. Škrinjarstvo i obrada drva

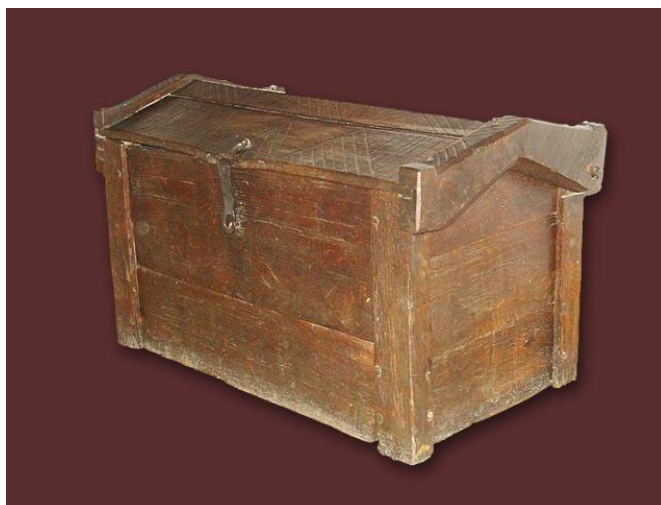
Škrinjarstvo i obrada drva su jedni od najraširenijih i najstarijih oblika seoskog ruktvorstva na području Hrvatske. U nastavku će biti opisano škrinjarstvo kao oblik izumrlog obrta na području Ivanca, koji se trudom tamošnjih stanovnika pokušava vratiti u uporabu, kako takva

cijenjena vještina ne bi bila zaboravljena, te će također biti opisana i obrada drva u Istri koja je poznata po obradi masline, ladonje, ali i drugih vrsta drva.

#### 4.6.1. Škrinjarstvo u Ivancu

Škrinjarstvo je izumrli tradicijskih obrt ivanečkog kraja, koji je posebice bio istaknut u selu Kraševac, koji je nekoć bio najznačajniji centar škrinjarstva u Hrvatskoj. Izrada i proizvodnja škrinja na tom području zadržala se sve do 50.-ih godina 20. stoljeća.

U dolini rijeke Bednje majstori škrinjari živjeli su u selima Lepoglavska Ves, u Bednji, u Lepoglavskoj Purgi, no najviše ih je bilo na ivanečkom području, točnije u selu Kraševac (Jagić, S., 2010., str. 82.). Nekoliko kuća se bavilo škrinjarstvom, te u tome možemo vidjeti ono što je rečeno na početku - rada svako selo ili područje određuje svoju specijalizaciju za određeni obrt. Do izumiranja ovog obrta drvena škrinja je bila osnovni inventar svakog seoskog kućanstva, te ta tradicija seže sve do srednjovjekovnog razdoblja. Prema autorici znanstvenog rada „Škrinjarstvo u Ivanečkom kraju“ Jagić navodi kako do sredine 20. stoljeća u svakoj seljačkoj kući kao kućni inventar uz klup na vugel, žrvanj, zdelnjak, lončarske predmete i drugo, obvezno se nalazila i drvena škrinja. Škrinje većih dimenzija (slika 5.) služile su kao spremnice za žito i čuvale su se u otvorenom, ali natkrivenom ganjku kuće. Škrinje manjih dimenzija služile su kao spremište za robu i ostale tekstilne proizvode, a u kuću ih je najčešće donosila nevjesta kao svoj miraz; njih 10 uobičajeno, a nalazile su se u posebnoj prostoriji.



Slika 5. Drvena škrinja za žito

Izvor: <http://narodni.net/posude-nasih-djedova-pripremanje-jela/>



Kako je izrada škrinja bila jednostavna majstorima, izrađivali su ih i za svoje i za potrebe sela i okolice kada su svoju vještinu usavršili i zaista postali pravi majstori u obradi drva. Svoje škrinje naravno nisu samo davali već su ih prodavali po selu i okolici, te kasnije i na većim udaljenostima od svojeg sela. Trgovina škrinjama također se odvijala svake srijede na ivanečkom sajmu koji se održavao, te su tamo dolazili seljaci iz zagrebačke okolice i nabavljali škrinje za svoje potrebe. Natjecateljski duh u tome tko će izraditi najbolju je također bio istaknut, kako navodi Jagić (2010., str. 84.), seljani su si znali podmetati jedni drugima kako ovaj drugi ne bi prodao svoju škrinju, te kako bi zarada išla u njegovu kuću, a ova pojava nije bila čudna niti između dva brata.

„Mijena“ je bila česta pojava na području Ivanca, te je to bila zamjena škrinje za žito kada seljaci nisu bili u mogućnosti prodati ih za novac. Zamjena škrinje za žito se najčešće mjerila tako da se mijenja za onoliko žita koliko u nju stane, te još ukoliko je škrinja ukrašena, koštala je više.

Najkvalitetnije škrinje su se izrađivale od bukve, oraha i javora. Pravi majstor je mogao kvalitetno bukovo drvo prepoznati u šumi, te je najbitnije bilo da nema kvrge i da je bijele boje, jer nije poželjno da drvo za izradu sadrži tanin crne boje, s obzirom da su se u škrinjama najčešće čuvali prehrambeni proizvodi. Sjećom ivera s korijena bukve škrinjar procjenjuje da li je drvo pogodno za kalanje, a kalanjem ivera utvrđuje kvalitetu samog drveta.

Bukva se rušila tijekom zime, te se to vršilo ručno, pomoću ručne pile ili sjekire. Zatim bi se bukva sjekla na tanke trupce i kalala na cjepanice što tanje, kako se ne bi trebala puno obrađivati. Drvo se kalalo radijalnim načinom tako da se trupac sjekao na polovicu, zatim na četvrtinu, četvrtina opet na polovicu pa dobiveni isječak dalje na polovicu, ovisno od debljine debla i željene debljine daske. Obično je širina daske iznosila oko 30 cm, a njihova debljina oko pet centimetara (Jagić, S., 2010., str. 85.). Cjepanice su se trebale sušiti na vjetru i u hladu više od godinu dana, te su se također slagale u cik-cak, kako bi vjetar prolazio kroz njih. Nakon sušenja, slijedila je obrada kod kuće, škrinjari su zatim daske šrajbali sjekirama dok se nije postigla željena debljina te se njezina površina izravnavala pomoću alata koji se nazivao lučnica. Posebnost drvenih škrinja mjerila se u načinu izrade i u njihovoj konstrukciji. Kvalitetne škrinje su se sastavljale bez ljepila, čavala ili ukladanja dasaka s drvenim klinovima.

Ukrašavanje škrinja bila je također još jedna vještina koju su posjedovali majstori škrinjari, te su ukrašavali poklopce ili prednje strane. Ukrase su izrađivali glijetvom i čekićem i ponekad ručnom pilom te su se njima urezivale ravne horizontalne, vertikalne i kose linije. Kod škrinja koje su se poklanjale kao miraz ukrasi su bili nešto više posebni kao primjerice: srca, listovi, cvjetovi, križ, golubovi, pa čak i inicijali mladenke.

Obrt i vještina kao što je škrinjarstvo je veliki gubitak za kulturu Hrvatske, no davanjem prilike stanovništvu ovog područja, te njegovom podukom ovaj stari obrt bi ponovno mogao biti dio hrvatske kulture i obrtništva.

#### 4.6.2. Obrada drva u Istri

Ono je jedan od najstarijih i najraširenijih oblika seoskog rukotvorstva u Istri. Drvo kao materijal je ujedno i najjeftiniji materijal, te lako dostupan, te također je i imalo vrlo raznoliku primjenu u seoskim domaćinstvima. Hrast, bukva, kesten, dud i orah su se najčešće koristi za obradu, upravo zbog svoje dostupnosti, a najcjenjenije drvo na ovom području je maslina i ladonja, koja je svojim specifičnim šarama činila drveni proizvod posebnim.

Svaki muškarac je bio drvodjelac, te su oni za svoje domaćinstvo i gospodarstvo izrađivali i pomagala kao što su vile, kljuge, palice za poštapanje i sl. U nekim selima su se također izrađivali i veći uporabni predmeti kao što su kola, jarmovi, bačve i dr. te oni koji su posjedovali takvu vještinu svoj alat nosili kod naručitelja i izrađivali im naručeni predmet kod njih. Ostali manji predmeti su se nosili po selu ili na sajmove kako bi se prodali. „Učkari“ su bili poznati po svojim kasunima (sanducima) koje su izrađivali od bukovine, već gotovi kasun se rastavljaio i nosio po selima kako bi se prodao, a veličina kasuna se označavala dimenzijama dasaka. Po bačvarima, kolarima i stolarima najpoznatije je područje Žminjštine, gdje su postojale radionice koje su izrađivale uporabno pokućstvo kao što su škrinje, stolovi, stolice, škanje, kućete za postelje, ormaruni, škancije, naćve, korita, lopare, drveni tanjuri i zdjele (Ružić, P., 2011., str. 85.). Osim toga izrađivali su i alate, ali i cokule.

Cokule su obuća koja se izrađivala od različitog drveta, te su time bile i različite tvrdoće. Izrađivale su se od oraha, kljena, vrbe i breze, te osim tvrdoće cokule, odabir drva je ovisio i o starosti osobe koja će ih nositi, ali i o namjeni. Važno je napomenuti kako su obrađivači drva

u Istri svojom vještinom izrađivali i instrumente i to najpoznatije na ovom području, primjerice roženice (sopile), šurle, dvojnice i mišnice, dok su se u sjevernoj Istri izrađivali bajsevi i tamburice.

#### 4.7. Umijeće izrade drvenih tradicijskih igračaka

Drvene igračke posljednjih su godina jedan od najprivlačnijih proizvoda narodnog rukotvorstva Krapinsko-zagorske županije, te njihov izričaj već naraštajima nije promijenjen na ovome području, pa je i ta činjenica pridonijela da se igračke uvrste u Popis zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara upisanih u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske (Maljković, Z., 2013., str. 239.). Zbog svoje duge prepoznatljive povijesti, drvene igračke dobile su i svjetsku prepoznatljivost i značaj, te su 2009. uvrštene i na UNESCO-vu Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva, te je time ovo umijeće pod trajnom zaštitom.

Umijeće izrade drvenih igračaka postoji na području Hrvatskog zagorja od 19. stoljeća, te u selima kao što su Laz Bistrički, Laz Stubički, Gornja Stubica, Tugonica, Turnišće i Marija Bistrica se ova tradicija održava sve do danas. Ova sela se nalaze u Hrvatskom zagorju, točnije na sjeveroistočnim padinama Medvednice u istočnom dijelu spomenute rute prema najvećem hodočasničkom mjestu u Hrvatskoj – Mariji Bistrici (Maljković, Z., 2013., str. 239.). No osim što je Hrvatsko zagorje poznato po ovom umijeću i tradiciji, postoje još dva lokaliteta u Hrvatskoj koja su bila poznata po istom umijeću, a to su prigorsko selo Vidovec i Zelovo selo u Dalmatinskoj zagori. Za razliku od Hrvatskog zagorja, ovo umijeće je u oba sela izumrlo početkom 21. stoljeća.

##### 4.7.1. Prigorsko selo Vidovec

Vidovec je selo na istočnom dijelu Zagrebačke gore, gdje su se stanovnici pretežito bavili uzgojem cvijeća i poljoprivredom, te kasnije postaju prepoznatljivi i po izradi drvenih igračaka i po pletarstvu. Od 1932. selo se počinje organizirati baviti izradom drvenih dječjih igračaka osnivanjem seoske Zadruga, gdje su muškarci izrađivali i oblikovali igračke te su ih žene oslikavale. Budući da u to vrijeme nisu imali električnu energiju, nije bilo strojeva za obradu, te su se sve igračke radile ručno.

Najčešći motivi koji su se izrađivali u to doba su bili životinjski kao što su psi, mačke, ptice, krave, konji, kokoši, ribe, svinje i sl.; ili motivi prijevoznih sredstava poput automobila, saonica, tramvaja ili vozila hitne pomoći itd. Da bi djeci bila olakšana igra, na svaku igračku su postavljeni kotačići, kako bi je mogla lakše gurati ili vući (Biškupić Bašić, I., 2013., str. 24.).

Osim vještine izrade igračaka, članovi Zadruga izrađivali su i predmete za kućanstvo te se među njima nalaze mali sobni ili kuhinjski namještaj kao što je krevet, stolovi, stolice, kolijevke, klupice i sl.; no često su izrađivali i modele starih posavskih kuća. Igračke su izrađivali od drva koje su pronalazili na obližnjoj Medvednici te su svoje proizvode prodavali najčešće u Zagrebu na Trgu bana Josipa Jelačića, ispred Zagrebačke katedrale ili na Dolcu, ali imali su i prodajna mjesta u vlastitom selu za vrijeme hodočašća u Mariju Bistricu, kada su hodočasnici prolazi kroz njihovo selo na putu prema svetištu.

#### 4.7.2. Dalmatinska zagora - Zelovo

Dalmatinska se zagora smatra krajem škrte zemlje, a Zelovo je selo na velikoj nadmorskoj visini gdje zemlja nije bila darežljiva, te su se uz njezinu stanovnici obradu bavili i drugim djelatnostima. Sredinom 20. stoljeća ovo selo počinje pokazivati iznimno umijeće i vještinu u izradi drvenih dječjih igračaka te su započeli organizirano se baviti drvorezarenjem, najprije u kućnoj radinosti, a potom se osnovala i zadruga koja je brojala oko 20 članova.

Muškarci su uglavnom ručno izrađivali igračke te se svaka razlikovala od druge, što je bilo posebno značajno da je svaka rezbarija bila jedinstvena. Prema Biškupić Bašić (2013., str. 25.) svaka je igračka nosila obilježja kraja u kojem je nastala imale su nježno žutu boju s blagim crvenim i zelenim šarama, bile su jednostavnih oblika s malo geometrijskih uresa, te su bile neprecizno oblikovane.

Motivi koje su izrađivali uvijek su bili konjići (jednopreg ili dvopreg), plesači na štapu, leptiri na štapu, akrobati, zrakoplovi, svirale, čekići i ptice koje ključaju (Biškupić Bašić, I., 2013., str. 25.). Izrada drvenih igračaka na ovom prostoru prestaje početkom 21. stoljeća, kada posljednja obitelj koja se bavila ovime prestaje s izradom igračaka.

#### 4.7.3. Hrvatsko zagorje

Hrvatsko zagorje je daleko najpoznatije i danas jedino područje s očuvanom tradicijom izrade drvenih dječjih igračaka, te je upravo njihovo umijeće izrade uvršteno na UNESCO-vu Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva od 2009. te je time steklo i svjetsku prepoznatljivost i značaj. Njihove igračke su se prodavale u mnogim dijelovima svijeta još od 50-ih godina 20. stoljeća te su time postali nezaobilazan element narodne kulture Hrvatske.

Igračke izrađuju majstori drvorezbari, koji su u ovom umijeću samouki stanovnici zagorskih sela. Budući da je u 19. stoljeću na tom području bilo teško živjeti, sela su pronalazila način kako održavati svoju egzistenciju, te su se pronašli u ovoj djelatnosti koja im je i danas prilično bitan faktor u egzistenciji. Spretni samouki muškarci rezbarili su drvo te su izrađivali svirale pod nazivom žveglice (slika 6.). U početku su izrađivali jednostavnije jedinke ili dvojnice, te su ukrašavali paljenjem površine drva i time dobivali različite šare na instrumentima. Ova metoda paljenja površine drva se upotrebljava i danas te se pomoću željezne šipke zvane štruk, koja ima savijen kraj i pomoću drvenog držača stavlja šipka u vatru i usijanim dijelom se pali površina svirale.



Slika 6. Svirala žveglice

Izvor: <http://www.culturenet.hr>

Boje kojima su se nekada premazivale igračke bile su prirodne i dobivene od korijena i šumskih biljaka. Žuta primarna boja se dobivala od bazge ili žutikovine, a jaka crna boja od

prokuhane čađe. Kako bi uz potpunosti primila željenu boju, svirala su se uranjala u obojenu vodu više puta, sve dok se nisu pojavile sintetičke, kupovne boje koje su majstorima olakšavale barem taj dio procesa izrade. Prihvatanjem kupovnih boja žutu su boju sada dobivali od sredstva za impregnaciju drva u stolarstvu, koje se naziva bajcom, te odatle dolazi naziv bajcane žveglice. Bajcane žveglice nisu se dugo izrađivale, s obzirom da su se zakoni postrožili i uvode se novi propisi u kojima stoji da se na tržištu svi proizvođači igračaka moraju služiti ekološkim bojama.

Kada se osjetila potreba za povećanjem ponude, počele su se izrađivati i igračke u obliku pijetla koje su se nazivale kokotički, ptica – ftički, ribe, čekića – kladivca, pištolja – repetirke, violončela – bajseka i trubice – trubentice, te su one također bi oslikavane veselim bojama, najčešće crvenom, te su nju nanosili razne šare. Zanimljiva je bila svirala duga i do pola metra, a imala je dvije funkcije – služila je kao pomagalo pri hodanju do svetišta, pa je nazivaju hodočasnički štap, ali je bila i batina sa sjekiricom, jer je na vrhu štapa bila svirala u koju se puše i koja postaje glazbeni instrument – igračka. Na povratku kući hodočasnici su je darovali djeci kao uspomenu na hodočašće (Maljković, Z., 2013., str. 240.).



Slika 7. Klepetaljke

Izvor: <http://www.uzagorju.com/zagorski-proizvodi-drvene-tradicijske-igracke>

Najpoznatija izrađena igračka sve do danas jeste ptica ili leptir, koja se naziva klepetaljka (slika 7.). Naziv je dobila po tome što lupa, točnije klepeće krilima dok je dijete gura pomoći štapa i kotačića koji su pričvršćeni na drvenu igračku. Dva krila spajali su komadićem kože pričvršćenim čavlicima na oblikovani trup tako da ostanu pomična. Okretanjem alatke “forvinte” s pričvršćenim spiralnim šiljkom, poput šestara urezivali su kružice za kotače. Dva

kotačića spajali su tankom žicom i komadićem kože pričvršćenim čavličima zakucavali na daščicu na trupu leptira ili ptice. Na zadnjem kraju igračke u izdubenu rupu usadili su tanji dulji štap. Na isti način izrađuju “plesaće”, “skakaće” i zatvorena i otvorena kolica. Igračke “konjeke” same, sa zaprežnim kolima,” konjeke” u paru izrađuju na kotačima, ali bez usađenog štapa (Šarić, D., 2012., str. 116.). Igračka je izuzetno cijenjena budući da se smatra da dijete pomoću nje lakše savladava svoje prve korake, gurajući pticu ili leptira ispred sebe, slušajući udaranje krila. Tržište je pokazalo veliku zainteresiranost za drvene igračke s ovog područja, stoga njihovi izrađivači povećavaju svoju ponudu.

Muškarci imaju glavnu ulogu u izradi oblika igračke, dok ih žene najčešće oslikavaju. Posebno je potrebno napomenuti kako je svaka igračka i u prošlosti i danas unikatna primjer, te se nikad nije podvrgnula industrijskoj masovnoj proizvodnji, što znači da je svaka igračka ručni rad. Iako danas za grublju obradu izrađivači upotrebljavaju strojeve, ipak se smatra da je proizvod ručni rad s obzirom da se svaki dio ručno i obrađuje i doraduje, oblikuje nožićem, pili i sastavlja bilo čavlima ili ljepilom, te na kraju oslikava.

Od 1930. do 1950. postojale su organizirane kućne zadruge u kojima se tada proizvodilo i do 120 motiva igračaka, no do danas nisu svi oblici očuvani te se sada izrađuje tek 50-tak motiva. Kako su Zagorci bili spretni i inovativni izrađivali su i svoje alatke i jednostavne naprave jer u blizini nije bilo pilana, točnije izrađivali su drvene drške za alat, dok su pile kupovali od obližnjih kovača.

Igračke se inače prave od sušenog drva lipe, lijeske, bazge i vrbe te tanje grane od klena, javora, topole i bukve koje su se prikupljale u rano proljeće i kasnu jesen, a nakon što se suše obrađuju se posebnim alatom za rezanje i oblikovanje, one se oštrim nožićem režu, makljom se blančaju i svrdlom dube. Cijeli proces se odrađuje na drvenoj klupi. Prilikom izrade izrađivači se koriste drvenim ili kartonskim šablonama, no izvorna ideja motiva ili ornamenata koji se izrađuju dolazi iz prirode i svakodnevnog života.

Ponovnim povećanjem interesa za drvenim igračkama na tržištu, povećava se ponuda, izrađuju se konjići raznih veličina koje se oslikavaju crnom bojom, a ukrašavaju se crvenom i bijelom, te također je na konje dodana griva i rep napravljeni od krzna. Motiv konja potiče maštu izrađivača te počinju izrađivati i konjske zaprege, jednopreg, dvopreg, četveropreg, mljekarska kola s konjem, konje i kola za sijeno, volovske zaprege i magarce. Zbog bolje

prodaje prilagodili su se i gradskoj djeci, pa su u proizvodnju uveli motive poput automobila, kamiona, aviona, vlaka ili tramvaja (slika 8.). Sve do današnjih dana, ali s ponekim vrlo zanimljivim izmjenama, zadržala se izrada dječjeg namještaja: stolova, stolaca, ormara, kreveta i zipki u raznim veličinama, prilagođenima današnjim većim lutkama. Zagorske su igračke uvijek obojene živim bojama poput crvene, plave, žute, zelene ili crne (Biškupić Bašić, I., 2013., str. 25.).



Slika 8. Prikaz modernih drvenih igračaka

Izvor: <http://croatian-heritage-museum.com/tradicijske-drvene-igracke-za-djecu/>

š

U selu Tugonici isključivo su se izrađivali glazbeni instrumenti, poznati pod nazivom igračke tamburice, a to su bile male, srednje i velike bisernice, dangubice i brač, te se njihov način izrade prenio i na selo Turnišće. Johino i bukovo drvo se rabi za izradu ovih instrumenata te, kako navode stari majstori, u selima izrada ovih instrumenata nije nimalo bila jednostavna. Maljković (2013., str. 244.) u knjizi „Blaga Hrvatske – neprocjenjiva prirodna i kulturna baština“ opisuje kako je izrada tamburica obuhvaćala odabir drveta u šumi, sječu, sušenje, tesanje, piljenje, crtanje, dubljenje, lijepljenje, poliranje, oslikavanje, izrezivanje, stavljanje pragova i žica te ugađanje instrumenata. Danas i dalje postoji tradicija oslikavanja na isti način na koji su se prije sto godina koristili majstori u Tugonici: stražnju bi i bočnu stranu instrumenta oslikavali žutom bojom te rubove i vrat crnom, dok prednji dio nije obojen već je oslikan biljnim ili cvjetnim motivima. Napokon na kraju se postavlja žica, konjčić i ugađa se instrument, koji majstor po završetku zasvira. Ova vrsta instrumenata je poznata po kvalitetnom zvuku, bez obzira na činjenicu što se smatraju dječjim igračkama.



Način i izrada igračaka nije jedina tradicija vezana uz ove drvene igračke, već je i distribucija zadržala svoj tradicijski način, te se i danas one prodaju na proštenjima, svetkovinama, sajmovima i tržnicama, no i u specijaliziranim trgovinama. U očuvanju ove vrlo velike i važne tradicije za Hrvatsku veliku ulogu imaju muzeji u kojima se održavaju izložbe i edukacijske radionice.

Etnografski muzej u Zagrebu kontinuirano izlaže, obrađuje i prikuplja igračke na terenu te isto tako i dokumentira njihovu izradu, te su im od velike važnosti i muzeji u Kumrovcu i Gornjoj Stubici koji aktivno djeluju kao jedinice pod Muzejom Hrvatskog zagorja. Muzej pod nazivom „Staro selo“ Kumrovec ima ambijent tradicijske arhitekture kojim daje život majstorskoj radionici igračaka u kojoj majstori proizvođači drvenih igračaka demonstriraju svoje vještine. Od 1975. Muzej seljačkih buna provodi „Sajam zagorskih suvenira“, projekt koji izlaže tradicionalne proizvode, te je upravo ovaj projekt prerastao u tradicionalnu smotru tih proizvoda i održava se već preko 30 godina neprekidno. Veliki interes tržišta doveo je do ideje nastanka muzejske suvenirnice u kojoj tradicijski obrtnici, od kojih najviše ima izrađivača igračaka, mogu prodavati svoje proizvode tijekom cijele godine. U bilo kakvim tradicijskim događajima koje muzeji organiziraju vrlo je važno uključiti i proizvođače, koji sudjelovanjem mogu komunicirati s kupcima te oni od proizvođača mogu naučiti nešto o obrtu.

U 21. stoljeću, nakon opadanja broja proizvođača, osjeća se izniman porast interesa mladih generacija koje se sve više uključuju u edukaciju, izradu i konačno podaju tradicijskih drvenih igračaka. Lokalna zajednica, pa i šire, trebala bi sve više pokušavati utjecati na stare i potencijalne majstore da nastave ovu tradiciju, kako bi održavali dio kulturne baštine koja je bitan dio hrvatske kulture.

#### 4.8. Medičarski obrt

Na područje sjeverozapadne i panonske Hrvatske medičarsko obrtništvo pristiglo je na prijelazu 16. u 17. stoljeće, trgovačkim putovima u okvirima Štajerskog licitarskog ceha. Proizvodnja svijeća i sitnih kolača ispečenih u drvenim, minuciozno izrezbarenim kalupima, prerasla je u obrt medičara i svjećara, povezanih do danas zbog zajedničkih usporednica: saće,

vosak i med. Sve češće, jedan obrtnik obavljao je oba obrta – i medičarski i svjećarski (Šarić, D., 2012., str. 118.).

Obuka za ovu vještinu trajala je po četiri godine, gdje je majstor koji je izučio obrt imao obvezu svoje znanje prenijeti na mladog učenika ili šegрта. Taj postupak pratilo je nekoliko majstora medičara koji su njegov rad i obuku ovjeravali svojim potpisima. Tek kada je izučen u potpunosti, budući majstor pristupa ispitu, nakon kojeg postaje pravi majstor medičarskog obrta. Medičarski obrti na području sjeverne Hrvatske svoju tradiciju održavaju preko više stotina godina, a najvažniji proizvod, ujedno i najpoznatiji je licitar. Najvažniji sastojak medičarskog proizvoda je med, a osim licitara, postoje i drugi proizvodi od tijesta i meda kao što su: medenjaci, bomboni i krunice, dok se također bave i proizvodnjom napitaka od meda – to su medica i gvir. Još jedan dio tradicije medičara je izrada svijeća i zavjetnih voštanih darova, stoga na području sjeverne Hrvatske postoje mnogobrojni medičarsko-svjećarski obrti. Tijekom zime obrtnici su se bavili izradom svijeća lojanica i voštanica (slika 9.), koje se izrađuju uglavnom za potrebe obreda u župama, te kao svijeće za kućnu uporabu. Proljeće i ljeto je vrijeme kada su se pripremali raznovrsni kolači, bomboni i pića na bazi meda, a proizvodi su se prodavali uglavnom na sajmovima, na proštenjima, no uvijek su prodajna mjesta bila na prepoznatljivim i slikovitim mjestima specifičnog događaja. Najvažnije mjesto prodaje je proštenje, jer drži dugu tradiciju, te u selima i danas je ono postalo jedan od najvažnijih događaja u godini, kada se okupljeni vjernici nakon mise okupljaju ispred crkve kako bi razgovarali i družili se. Tada kupuju i darivaju svoje drage osobe licitarima. Priprema za proštenja traje cijelo proljeće, budući da se ono održava ljeti, što je i slučaj s božićnim licitarima koji se izrađuju tijekom jeseni.



Slika 9. Medičarske voštane svijeće

Izvor: <http://www.cef.hr/item/svjecarsko-medicarska-radionica>

Pri samom spomenu riječi *licitar / medičar* bude se asocijacije na živopisna prodajna mjesta s naslaganim jestivim licitarskim srcima (slika 10.), bebama, konjanicima, kronicama, medenjacima i svijećama raznih oblika i veličina te staroslavenskim pićima. Posao je težak i zahtijeva znanje, spretnost i brzinu, iako danas većina medičara i svjećara slijedi tehnološki napredak i uvodi u svoje radionice nove strojeve kojima pokušavaju olakšati posao. Izradu su sinovi nasljeđivali od očeva, kasnije i kćeri ili udovice medičara. Svoje proizvode još uvijek izrađuju ručnom obradom te ukrašavaju sebi svojstvenim načinom, tako da je svaki licitar unikatni primjerak (Šarić, D., 2012., str. 119.). Danas u Hrvatskoj djeluje tridesetak medičara na području koje obuhvaća trinaest županija, te ih je u Hrvatskom zagorju. Naravno, područje Hrvatskog zagorja je najaktivnije zbog hodočasničkog mjesta Marije Bistrice, pa se upravo zbog tog posebnog događaja najviše obrtnika zadržalo na tom području, kako bi izrađivali licitare i druge proizvode od tijesta, ali i svoje napitke od meda i svijeće.



Slika 10. Tradicionalna licitarska srca

Izvor: <http://licitar.hr>

Postupak izrade licitara i njegovi osnovni sastojci kod svih su medičara isti: med, šećer, voda, salakalij (licitarski kvasac – amonijak bikarbonat), brašno i jaja. Svaki medičar ima svoje predloške i način ukrašavanja. Postupak izrade licitara zahtjeva vještinu, brzinu i maštovitost majstora, jer upravo zahvaljujući njihovoj umijeću nastaju jedinstveni i originalni proizvodi. Prema radu Dunje Šarić (2012., str. 119.) postupak je složen i zahtjevan, uz činjenicu da majstor mora dobro poznavati materijal koji obrađuje i klimatske uvjete, jer će vlaga u zraku obvezno djelovati na jestive tjestene proizvode. Šarić (2012., str. 119.) navodi kako su medičari navečer sve sastojke dobro izmijesili s velikom kuhačom, “brehalicom u drvenim koritima”, “meltrugama” i ostavili preko noći da miruje. Ujutro su tijesto još jednom

izmiješali, a valjali bi ga debljim, zatim tanjim valjkom, dok ne bi postignuli izjednačenu željenu debljinu. Nekada su medičari upotrebljavali teške kalupe od punog drva, s urezanim motivima koji su se mijenjali prema ukusima stilova vremena koja su slijedila. Kasnije su u tijesto utiskivali lakše gipsane ili glinene kalupe, zamijenjene praktičnijim i pogodnijim za formiranje, metalnim kalupima, “šteherima” izrađivanim u limarskim radionicama prema kartonskim predlošcima, “mustrama” medičara. Sredinom 20. stoljeća zamijenjeni su kalupima od nehrđajućeg čelika, “rostfraja”, korištenim u slastičarskom obrtu i ugostiteljstvu. “Šteherima” oblikovane licitarske figure, posipavane brašnom, “štaubom”, stavljali su u dobro zagrijanu peć, obloženu šamotnom ciglom. Peći su građene tako da je na sve četiri strane ostavljen otvor za odvod dima, kako bi tijesto bilo ravnomjerno ispečeno. Proces pečenja nije trajao dulje od nekoliko minuta, što je ovisilo o zagrijanosti peći i debljini tijesta. S pečenih figurica četkom, “partvišem”, otklanjali su ostatak posipanog brašna radi lakšeg bojanja, te slagali na drvene police gdje su dan ili dva ostavljene na sušenju. Ohlađene, prije su premazivali anilinskim bojama u prahu koje su miješali drvenim štapićima, “rišajtlima”, otopljenim u vodi i alkoholu. Boju su premazivali mekanim kistovima “pemzlinima”, a danas medičari nabavljaju želatinu koju miješaju s bojom za prehrambene proizvode. Na temeljnu crvenu boju nanosili su, “cinfrali”, ukrase smjesom zvanom “ajs” ili “snek”, načinjenom od krumpirovog brašna (osušene i u prah usitnjene naribane strugotine brašna), bjelanjka i sirupa pomiješanog s bojama.

Daleko najpoznatiji i najatraktivniji proizvod medičara jeste licitarsko srce, koje je gotovo uvijek obojeno prepoznatljivom jarko crvenom bojom i ukrašeno ružičastim, žutim i zelenim cvjetovima, listovima ili pak samo bijelim obrubima. Noviji običaj je stavljanje ogledalca na sredinu srca, koje je medičar rezao s rezačem za staklo ili bi se na tom mjestu nalazila sličica svetca, a ispod bi se postavila simbolična poruka. Ukrasi su se na srca nanosili pomoću tuljaca, smotanih od pergamentnog papira, ispunjeni sa željenom bojom. S obzirom da su licitari najčešće u obliku srca, što označava ljubav, pažnju i poštovanje, ono je postalo najčešći dar zaljubljenih, ali poklon obitelji i bližnjima. Poznato je kako se u posljednjih desetak godina izgled licitara promijenio, no obrtnici se prilagođavaju tržištu, izmjenjuju ideje i međusobno se inspiriraju, što dovodi do stvaranja novih motiva.

Kod proizvodnje medičarskih napitaka gvirca (slika 11.) i medice, Šarić (2012., str. 122.) navodi kako su majstori bili vrlo strogi čuvari tajne obiteljskog recepta. Svaki obrt je imao i najbolje znao svoj proces izrade koji je bio oličenje kvalitete napitaka. Osnovni sastojci tih

napitaka jesu med iz saća i voda. Piju se u ljetnim mjesecima, točena iz bačvi s ledom i tako rashlađena u vrućim ljetnim danima okrepljuju. Budući da se u gvirc dodaje i hmelj koji služi kao konzervans, on stvara pomalo gorak okus, dok je medica slađa (stoga je radije piju djeca). Kod medice se ne dopušta fermentacija, nije postojana, stoga je podložna kvarenju. Medičari su u blizini kuće iskopali jamu, “ledvenicu”, u kojoj su zimi stavljali led prekriven slamom. Jamu su prekrivali voštanim platnom, “ceradom” ili krovčićem od istesanih dasaka s otvorom na sredini, kroz koji je medičar silazio tijekom cijele godine po led.



Slika 11. Prikaz gotovog proizvoda – gvirc

Izvor: <http://www.medicarna-arko.hr/Gvirc.html>

Nositelji medičarskog obrta na području Hrvatske, od Karlovca, preko Varaždina do Osijeka, svjesni su da su čuvari prenositelji tradicije, važnosti i značenja obrta čiji proizvodi nisu više samo simboli lokalnog identiteta, nego u okolnostima razvoja turizma, kao važne gospodarske grane i intenzivne međunarodne i globalne komunikacije, prerastaju u simbol nacionalnog identiteta (Maljković, Ž., 2013., str. 206.). Pokrenuti brojni projekti na međunarodnoj i domaćoj razini daju mogućnost medičarima da se u njih uključuju, što im otvara brojne nove mogućnosti poslovanja. Turizam na ovim područjima se gradi upravo na njegovanoj nematerijalnoj baštini, čiji su veliki dio tradicijski obrti, pa tako i medičarstvo, te oni imaju znatan utjecaj na oblikovanje privlačnosti destinacije.

Kao i kod obrta koji se bave izradom drvenih dječjih igračaka, i za medičarske obrte muzeji su značajne ustanove koje se aktivno bave očuvanje i predstavljanjem ovog obrta, kako bi ga održali očuvanim i važnim za razvoj kulture i baštine ovih područja. Danas se mnogi majstori

pridružuju edukativnim radionicama koje organiziraju škole, muzeji, kulturni centri ili pak oni sami, te prezentiraju svoja znanja i vještina. No također isto rade i na raznim sajmovima, priredbama i drugim kulturnim događanjima, kako bi popularizirali svoj obrt široj domaćoj i stranoj javnosti.

Najvažniji dio ovog tradicijskog obrta jest u činjenici da je svaki majstor, zahvaljujući svojem umijeću, znanju i vještini, stvorio za Hrvatsku jedan prepoznatljiv i priznat proizvod koji je cijenjen i izvan granica države. Prenošenjem specifičnog načina izrade i oslikavanja proizvoda održavali su tradiciju preko više stotina godina, sve do danas, i time su zaslužni što je medičarski proizvod prepoznat na nacionalnoj bazi i proglašen autohtonim proizvodom i suvenirom, ali je prepoznat i od strane UNESCO-a koji je ovaj simbol hrvatskog nacionalnog identiteta uvrstio na svoj Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva.

## 5. NEMATERIJALNA BAŠTINA KAO POKRETAČ KULTURNOG TURIZMA – S NAGLASKOM NA TRADICIJSKE OBRTE

Nematerijalna baština je važan dio razvoja turizma, posebice kulturnog, u koji se, osim opipljivih materijalnih resursa, uključuju i oni nematerijalni, točnije način života neke zajednice, što obuhvaća jezik, priče, umjetničke i tradicijske obrte, glazbu, nošnju, ples, religiju i običaje. Sam cilj i temelj je da se uključuje sve ono što je autohtono i očuvano za područje razvoja kulturnog turizma, kako bi svaki posjetitelj imao poseban doživljaj lokalnog i autohtonog.

Tradicijaska baština koja se oslanja na lokalnu posebnost vodeći je element u tom pristupu, naravno, ima li se na umu činjenica da njegova važnost leži u sposobnosti stvaranja snažnih veza s drugim sektorima – ponajprije s gospodarstvom i turizmom. Jedan od najočitijih sektora koji se i najbrže razvija jest kulturni turizam. Uvijek je postojao kompleksan odnos između turizma i kulture, a protezao se od otvorenih konflikata do mirne koegzistencije ili pak do suradnje kao najpoželjnijeg, no rijetkog oblika odnosa. Danas su oni povezani svugdje u svijetu. Baština, kulturna i prirodna, sagledava se kao važan pokretač turizma i lokalnog razvoja (Horjan, G., 2009., str. 79.). Lokalna zajednica je počela shvaćati važnost uključivanja kulture i baštine u turističku ponudu, kao i u njihove strateške i operativne planove. Iskorištavanje blagodatni sela ključno je u njihovom razvoju i oživljavanju.

Tradicijски obrti postali su dio mnogih turističkih manifestacija, ali je otvoreno pitanje stvarne koristi koja se ostvaruje na temelju ulaganja u manifestacije – što je pitanje koje si postavljaju i sami obrtnici. Tradicijskim obrtima su turističke manifestacije dobrodošle, ali to ne može biti jedino tržište za proizvode tih obrta, već bi oni trebali biti plasirani u lokalnoj zajednici i u svakodnevnom životu. Stoga je potrebno održati i unaprijediti razvoj mikro-lokacija na kojima djeluju tradicijski obrti, kako bi njihovi proizvodi i usluge imali stalno tržište, naglašeno je u raspravi. Turizam orijentiran na tradiciju i baštinu najbrže raste, a prednost je Hrvatske da je mala zemlja s velikim tradicijskim bogatstvom. No važno je ustanoviti koristi li se tradicija i baština na kvalitetan način i sustavno ili amaterski i uz povremene i kratkoročne koristi. Suvremeni turizam nije moguće zamisliti bez tradicije i baštine jer turisti traže autentični doživljaj. Zato je važno istraživati lokalnu povijest, legende, način života itd., i na tim podlogama graditi autentičnost destinacija. Kvalitetni pristup podrazumijeva da tradicijski obrti opstaju tako da žive od onoga što jesu, jer je to smisao očuvanja identiteta.

Zato je potreban profesionalni odnos prema tradiciji, baštini i uz to vezanim obrtima – uz timski rad, stručnu podršku i adekvatno financiranje (<http://www.hok.hr>, 31. kolovoza 2017.).

Tradicija obrtništva pokazuje da ima nove mogućnosti za razvoj u izmijenjenom kontekstu. Povezivanje kulturne tradicije s turizmom i gospodarstvom stvara potencijal za razvoj. Projekt CRAFTATTRACT ističe upravo te vrijednosti te ih već i svojim logom jasno poručuje - poletna, spretna ruka uvijek će naći svoje mjesto na tržištu rada i izazivati poštovanje ljubitelja baštine. Naime, vrijedne ruke obrtnika ostavile su u svim zemljama neizbrisiv trag kroz povijest i kulturu (Horjan, G. 2011., str. 4.).

### 5.1. CRAFTATTRACT: Tradicijski obrti – nove atrakcije za kulturni turizam

CRAFTATTRACT je akronim projekta koji je implementiran od strane Muzeja Hrvatskog zagorja i njihovih partnera zahvaljujući sufinanciranju pretpripravnih fondova Europske unije. Puni naziv ovog projekta je Tradicijski obrti – nove atrakcije za kulturni turizam, te je dobio visoke ocjene nakon stručnog evaluacijskog postupka u sklopu drugog poziva za INTERREG III A, što se odnosi na Program za susjedstvo.

Temeljni dio ovog projekta je bilo sagledavanje tradicijske baštine kao važnog elementa razvoja. Organizatorica projekta, odnosno autorica idejne koncepcije, smatra projekt dovoljno održivim u budućnosti, te upućuje na njegov nastavak, čak i nakon prestanka sufinanciranja EU aktivnosti. God. 2009. ovaj projekt dobiva godišnju nagradu od Hrvatskog muzejskog društva kao najbolji projekt u 2008. Ideja ovog projekta je približiti tradicijsku kulturu koja je prije nekoliko desetljeća ili čak stoljeća bila svakodnevnica tadašnjih ljudi, te spojem baštine i turizma na edukativan način ljudima približiti autentičan doživljaj. Uvid u tradicijski život uključuje i odlazak do radionica nositelja nematerijalne baštine ili do kuća poznavatelja određenih vještina, isto tako uključuje i posjet muzeja, tradicijskih sajмова i sl.

Glavni nositelji i subjekti odgovorni za provedbu projekta bili su Muzeji Hrvatskog zagorja na hrvatskoj strani i ZRS Bistra Ptuj na slovenskoj. Ostali su partneri bili s hrvatske strane Krapinsko-zagorska županija, a sa slovenske Regionalni muzej Murska Sobota, Grad Ptuj i Regionalni muzej Ptuj. Složenost projekta zahtijevala je pažljivu selekciju strateških partnera koji će biti sposobni pratiti cijeli niz potrebnih aktivnosti i koji imaju potencijala izvesti potrebne zadatke. Možemo ih podijeliti u dvije kategorije – one koji pomažu da se projekt



uključi u regionalni razvoj i one koji će pripremiti projekt za implementaciju i daljnje umrežavanje. Svi su partneri iskusni u svojem dijelu posla. Kulturne ustanove imaju potrebna znanja za mapiranje resursa i aktivnosti koje se odnose na tradicijsku kulturu i nematerijalnu baštinu, a istraživački je centar sudjelovao u nizu projekata evaluacije kulturno-turističkih proizvoda. Osim toga, osigurali smo potporu lokalnih autoriteta, što je vrlo važno za održivost projekta. Projekt je sufinanciran u razdoblju od 14 mjeseci i implementiran je u regijama Krapinsko-zagorske županije, Pomurju i Podravju (Horjan, G., 2009., str. 82.).

Također prema riječima autorica idejne koncepcije, glavni cilj je bilo stvaranje zajedničkog kulturnog i turističkog prostora u svrhu kreativnog iskorištavanja kulturne baštine, te je namjera bila stvoriti poveznicu između tradicijskih obrta i nematerijalne baštine i turističkog sektora. Polazište ovog projekta je bila činjenica da postoji veliki broj tradicijskih obrta koji nisu dovoljno istraženi, ali su veliki potencijal za razvoj kulturnog turizma. Budući da je većina obrta izumrla, ovaj projekt je bio jedan od načina očuvanja samih obrta i vještina. Specifični ciljevi su bili i stvaranje kompatibilne baze podataka o tradicijskim obrtima i vještinama, izgradnja novih atrakcija u pograničnom području Hrvatske i Slovenije i time uvođenje novih turističkih destinacija, a treći specifični cilj je bilo stvaranje mreže partnerstava koje bi uključivalo različite interesne skupine.

Projekt CRAFTATTRACT koristio je i Ministarstvu kulture Republike Hrvatske prilikom prijave fenomena tradicijskih obrta i vještina na nacionalnu i UNESCO-ovu Reprezentativnu listu nematerijalne baštine. Iz Krapinsko-zagorske županije realizirana su dva uspješna upisa na UNESCO-ovu listu, i to Izrada tradicijskih drvenih igračaka Hrvatskog zagorja te Medičarstvo SZ Hrvatske. Ta dva upisa ujedno su i veliki uspjeh stručnjaka Muzeja Hrvatskog zagorja, posebice etnologa iz Muzeja „Staro selo“ iz Kumrovca i povjesničara umjetnosti iz Muzeja seljačkih buna u Gornjoj Stubici (Horjan, G. 2011., str. 4.-5.). Već od 2011. uspostavljena je mreža partnerstava s nekoliko muzeja u regiji, te su također sprovedene mnoge aktivnosti koje su se većinom odnosile na promociju i očuvanje nematerijalne kulturne baštine s posebnim naglaskom na tradicijske obrte i vještine. Svojim djelovanjem projekt promiče poželjan integrativni pristup koji uključuje različite aktivnosti vezane za zaštitu i očuvanje obrta i vještina, no isto tako radi se na poticanju za ponovnom uporabom ovih vještina.

Muzeji Hrvatskog zagorja imaju vrlo dobru suradnju s Obrtničkom komorom Krapinsko-zagorske županije, te iz razloga što svojim projektom ujedno i promoviraju upravljanje

destinacijama, izrađuju razvojne programe i oblikuju novi proizvod za tržište, imaju i potporu Zagorske razvojne agencije, ministarstava, lokalne uprave i samouprave, turističkih zajednica, udruga i sl. Veliku potporu i suradnju pružaju i etnolozi i muzeji iz okolnih zemalja kao što su Slovenija, Srbija, Bosna i Hercegovina i Makedonija.

Važno je napomenuti kako je CRAFTATTRACT projekt koji je još aktivan i vrlo uspješan u promociji tradicijskih obrta, kako stranim tako i domaćim posjetiteljima, ali isto tako uspješno djeluje i izvan hrvatskih granica, u susjednim zemljama.

## 5.2. Muzeji na otvorenom – stara sela

Muzeji na otvorenom se smatraju skandinavskom inovacijom kada je švedski znanstvenik Artur Hazelius 1891. osnovao prvi muzej tog tipa u Stockholmu, Skansen. Svrha ovog muzeja je bila pokazati industrijaliziranom društvu kako su ljudi nekada živjeli, te je uporabom stoljetne skandinavske tradicije seljenja i ponovne izgradnje drvenih nastambi osnovan muzej, također koristeći se i tehnikom gradnje kojom su se koristili u prošlosti prilikom izgradnje brvnara. U početku su prvi muzeji na otvorenom bili bazirani isključivo na ruralnim zgradama i kulturi, sve do 1960. kada se fokus okrenuo i prema urbanim i industrijskim kulturama. Stoga se danas poznaju raznolikosti unutar svakog muzeja u svijetu.

Muzeji na otvorenom postali su prepoznatljiv oblik pružanja uvida u ruralnu kulturu, narodne običaje i tradiciju određenog područja i njihovih stanovnika na jednome mjestu, s obzirom da se u većini slučajeva radi o primjerima cijelih kompleksa zgrada ili sela (Demonja, D., 2010., str. 262.).

Muzeji na otvorenom svojim posjetiteljima pružaju doživljaj prošlosti u revitaliziranim tradicijskim objektima, koji se nalaze u podneblju nastanka same tradicije ili se podižu u ruralnom prostoru koji je u blizini većeg urbanog centra. Oni svojim načinom rada turistima na jednom mjestu prezentiraju i tradicijsku arhitekturu koja je očuvana, preseljena ili autentično obnovljena u turističke svrhe.

Sama djelatnost muzeja na otvorenom jest oživljavanje povijesti s prikazima folklornih događanja, s prezentacijom i edukacijom o tradicijskim obrtima i običajima. Muzeji na otvorenom pridonose povećanju turističke ponude, no ujedno služe i za razvijanje svijesti

kako domaćih tako i stranih posjetitelja o vrijednosti i potrebi zaštite kulturno-povijesnog nasljeđa. Svrha ovim tipova muzeja nije samo za financijsko iskorištavanje, već bi se u zemlji poput Hrvatske, koja posjeduje još prilično dobro očuvanu tradicijsku arhitekturu, trebali osnivati, izgrađivati i čuvati nasljeđe i time i svjedočanstva o vrijednostima starih generacija za one nadolazeće.

U Europi su najvažniji muzeji na otvorenom u sklopu organizacije AEOM – Udruženje europskih otvorenih muzeja (Association of European Open Air Museums). U Hrvatskoj je jedini registrirani muzej na otvorenom Muzej staro selo Kumrovec, dok još postoje i potencijalni poput Etno parka kod Ozlja, Zavičajnog muzeja Donja Kupčina, kao i Eko-etno sela Stara Kapela.

### 5.2.1. Skansen

Otvoreni muzej Skansen nalazi se u Stockholmu, te djeluje od 1891. i prvi je muzej takvog tipa. Smješten je na otoku Djurgårdenu, koji se nalazi u centralnom dijelu Stockholma, gdje se nalazi veliki broj povijesnih zgrada i spomenika. Svrha samog muzeja je prezentirati industrijaliziranom društvu način življenja prije više stotina godina. Muzej čini oko 150 kuća i seoskih građevina (slika 12.). Svi muzejski predmeti pripadaju Nordskom muzeju, čiji je Skansen dio.



Slika 12. Prikaz uređenja i građevina na području muzeja

Izvor: <https://travel.syggic.com/en/poi/skansen-open-air-museum-poi:1021>

Sam muzej ima repliku grada iz 19. stoljeća, gdje se nalaze tradicijski obrtnici, koji su i tradicijski odjeveni i posjetiteljima prezentiraju svoje vještine i obrte kao što je obrada metala

i srebra, te pekarski, staklarski i postolarski obrti. U sklopu grada nalazi se i kožarnica u kojoj se odvija proces pretvaranja kravlje ili teleće kože u materijal od kože, kao i materijal za izradu cipela i čizama. Uza sve tradicijske obrte u muzeju se može pronaći i štale u kojima se uzgajaju rijetke vrste stoke.

Skansen je centar tradicije i folklor Švedske, gdje se slave svi bitni tradicijski praznici, kao što je Švedski nacionalni dan, Midsummer, Walpurgis night, Božić i Nova godina. Osim kulturnog nasljeđa Švedske, ovaj muzej može ponuditi i čistu prirodu, šetnje po divljim dijelovima uz stručnu pratnju, kao i zoološki vrt, gdje se nalaze poznate životinje s ovog područja, poput medvjeda, vukova, tuljana, crvene lisice, ali i zmija u terarijima.

Još jedan važan dio koji ovaj muzej nudi su poduke u obrtima, točnije ljudi mogu postati šegrti u odabranoj vještini, gdje im se dodijeli majstor učitelj koji kao u starim vremenima pokazivanjem i usmenim prezentiranjem svoje sposobnosti, prenosi učeniku znanje o obrtu.

#### 5.2.2. Latvijski etnografski muzej na otvorenom

Ovaj muzej je smješten izvan glavnoga grada Rige, točnije na pošumljenoj obali jezera Juglas. God. 1924. Latvijski odbor za razvoj potpisao je inicijativu razvoja i otvaranja muzeja. Upravo Skansen je bio inspiracija ovom pokretu te je plan bio premjestiti postojeća seoska gospodarstva, točnije farme iz četiri regije Latvije u muzej, da bi time svako gospodarstvo prikazivalo različite obrte iz svake regije.

God. 1928. premještena je prva građevina, štala župe iz Vestiena, a 1932. muzej otvara vrata javnosti sa sveukupno šest građevina, dok ih tri godine kasnije broji 40. Svaka pojedina regija imala je svoje seosko gospodarstvo i nekoliko dodatnih građevina koje su služile kao prikaz arhitekture i kulturnih vrijednosti Latvije.

Danas muzej broji 118 građevina koji se prostiru na površini od 87 hektara. U muzeju se organiziraju mnogi kulturni događaji, poput folklornih koncerata ili festivala tradicije i obrta. Godišnji sajam tradicijskih obrta (slika 13.) se organizira u muzeju od 1971. sve do danas te je najpoznatiji i najposjećeniji kulturni događaj u Latviji.



Slika 13. Prikaz kovača na sajmu tradicijskih obrta

Izvor: <https://www.tripadvisor.com>

### 5.2.3. Muzej Staro selo Kumrovec

God. 1947. nastala je ideja kako bi se stara jezgra naselja Kumrovca obuhvatila mjerama spomeničke zaštite. Ideju je dobila Marijana Gušić koja je etnografski obradila Hrvatsko zagorje i napisala studiju o naselju Kumrovcu sa središnjom rodnom kućom Josipa Broza Tita. God. 1953. osniva se Memorijalni muzej maršala Tita koji je djelovao pod upravom Etnografskog muzeja u Zagrebu. Potom 50.-ih godina 20. stoljeća kulturni i likovni dio muzejskog postava uređuju i oslikavaju akademski slikar Edo Kovačević i profesor Zdenko Vojnović koji je bio direktor Muzeja za umjetnost i obrt, dok kućni ugođaj obitelji Broz uredila sama profesorica Gušić. Iako je muzej postojao već dugi niz godina, najveći zahvati i uređenja izvedeni su 80.-ih godina 20. stoljeća.

Danas je etno-selo Kumrovec najveći tradicijski uređeni prostor u Hrvatskoj koji posjetiteljima dočarava autentičan izgled zagorskog sela s početka 20. stoljeća. S oko četrdesetak obnovljenih objekata tradicijskog graditeljstva saznajemo kako su živjeli naši stari. Uređeni postavi govore o običajima i svakodnevnicima seljaka i njegove obitelji s jedne strane, a s druge prikazuju i razne tradicijske obrte kojima su stanovnici zagorskih sela osiguravali egzistenciju svojim obiteljima. Tu su tradicijske okućnice i vrtovi, štaglji i kotci – sve ono što je činilo bogati mozaik života na selu. Rodna kuća Josipa Broza Tita, koja obnovljena stoji u središtu sela, sadrži etnografski i povijesni postav (<http://www.mhz.hr/Ustrojbene%20jedinice/Muzej%20%22Staro%20selo%22%20Kumrove>, 31. kolovoza 2017.). Osim što muzej nudi i razgledavanje stalnih postava koji prikazuju

tradicijski način života 19. i 20. stoljeća, u ponudi postoje i interaktivni sadržaji, poput događanja i radionica pod vodstvom stručnjaka u tradicijskim obrtima te su oni prilagođeni za sve uzraste.

U Stalnom izložbenom postavu, u ozračju tradicijskog sela, muzej u ponudi ima sljedeće sadržaje koji su dostupni na službenoj stranici Muzeja Hrvatskog zagorja:

- Staru pučku školu
- Rodnu kuću Josipa Broza
- Gospodarski objekt obitelji Broz
- Kovačnicu
- Način života i stanovanja kovačke obitelji
- Kovačko – potkivački obrt
- Kolarstvo
- Od konoplje i lana do platna
- Zagorsku svadbu
- Život mladog bračnog para
- Majstore u radionici
- Od zrna do pogače
- Licitarski, medičarski i svjećarski obrt
- Izradu pučkih svirala i drvenih dječjih igračaka
- Život u komorici
- Lončarski obrt
- Život i gospodarstvo zagorske obitelji
- Bačvarski – pintarski obrt
- Košaraštvo.

Od devedesetih godina 20. stoljeća Muzej staro selo Kumrovec počinje suradnju s majstorima prezentatorima tradicijskih obrta, znanja i vještina, što se intenzivira od 1996. kada se potpisuju prvi ugovori s majstorima kao vanjskim suradnicima Muzeja. Stalni muzejski postavi kojima se prezentira način života i stanovanja zagorskog stanovništva na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće upotpunjeni su živom slikom, majstorima koji prezentiraju i demonstriraju tradicijske obrte, kao što su kovački, lončarski i tkalački (<http://www.mss.mhz.hr/stranica/centar>, 31. kolovoza 2017.). Interes za ovakvu ponudu muzeja bio je iznimno velik te je struktura i životna dob zainteresiranih bila raznovrsna; stoga je Muzej staro selo Kumrovec 2007. pod projektom CRAFTTRACT osnovao Centar za tradicijske obrte, znanje i vještine. Plan rada novonastalog centra podrazumijevao je i rad na terenu, također su i registrirali postojeće tradicijske obrte i ostvarivali dobru suradnju i s majstorima tradicijskih obrta i poznavateljima i nositeljima znanja i vještina o njima.

Glavna uloga Centra i zadaće koje su uključene u razvojni plan navedeni su na službenim stranicama Muzeja staro selo Kumrovec te one glase:

1. Rad na terenu - kontinuirano ispitivanje stanja očuvanosti tradicijske baštine - informacije o majstorima tradicijskih obrta i poznavateljima tradicijskih znanja i vještina na prostoru Županije te prikupljanje digitalne i fotografske dokumentacije.
2. Centar INDOK - izrada baze podataka koja daje sadašnji prikaz stanja te upis novonastalih promjena izazvanih socioekonomskim utjecajima. Takva sveobuhvatna baza podataka može koristiti stručnjacima iz područja baštine i turizma za razne analize, izradu kartografskih prikaza, kao podloga za daljnja istraživanja usmjerena na odabranu temu, izradu prijedloga očuvanja i zaštite nekog segmenta nematerijalne baštine (primjerice, bazu podataka Centra koristilo je i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske pri prijavi dva fenomena nematerijalne baštine za upis na Nacionalnu i UNESCO-vu Reprezentativnu listu nematerijalne baštine svijeta: izrade tradicijskih drvenih igračaka Hrvatskog zagorja i medicarstva SZ Hrvatske).
3. Komunikacijska uloga - rad na prezentaciji i popularizaciji tradicijskih obrta, znanja i vještina, što podrazumijeva zaštitu nematerijalnih kulturnih dobara, organizaciju radionica nematerijalne baštine, postavljanje tematskih muzejskih izložbi, sudjelovanje na prigodnim sajmovima, suradnju s obrazovnim institucijama, turističkim agencijama i operaterima.

Projekt CRAFTATTARACT je, kako je već navedeno u radu, nagrađen za najbolji muzejski projekt 2008., dok je 2010. uvršten u Klub izvrsnosti u Dubrovniku, na smotri nagrađenih projekata THE BEST IN HERITAGE. Projekt se brzo postao poznat i mnogi obrtnici, udruge i zaklade pokazivali su interes za suradnju. Posebice 2011. je veliki interes pokazala zaklada Foruma slavenskih kultura, tako da je projekt predviđen i kao model za širenje u regiji. Svake godine u zemlji jednog od partnera organizirat će se razne aktivnosti, neke od njih su prenošenje znanja na mlađe generacije, promocija regionalnog ili međunarodnog kulturno-turističkog područja, tiskale bi se publikacije, ali i organizirale zajedničke izložbe i to sve na području jugoistočne Europe.

Sam muzej u organizaciji Centra za tradicijske obrte, znanja i vještine realizirao je radionice nematerijalne baštine, poput kovačkih radionica, izrade nakita, stolarske radionice, krovopokrivačke, lončarske, pa sve do ukrašavanja licitara i radionica za pripremu tradicijskih

jela. Centar je ostvario jako dobru suradnju s majstorima obrta i poznavateljima vještina, pa su stvorili i novi projekt i nove sadržaje za sam muzej, a to su izložbe „Majstori u radionici“ i „Češljarska radionica“.

Vrlo je važno napomenuti kako se Centar za tradicijske obrte i vještine bavi i sustavnim prikupljanjem podataka nematerijalne baštine, što ga čini i po tome prvim takvim centrom na području cijele Republike Hrvatske.



## 6. RURALNI TURIZAM

Ruralni turizam skupni je naziv za različite aktivnosti i oblike turizma koji se javljaju izvan gradova i onih područja na kojima se razvio masovni turizam. On je uvjetovan turističkim atrakcijama koje se nalaze na ruralnim područjima te se važnost ovog oblika turizma ogleda u važnoj interakciji poljoprivredne proizvodnje, one tradicionalnih proizvoda, prezentiranja tradicije, tradicijske gastronomije i turističkih usluga, kao i korištenju postojećih resursa (Demonja, D. i Ružić, P., 2010., str. 12.). Prema definiciji Vijeća Europe, ruralni turizam se održava na seoskim područjima te uključuje u ponudu sve aktivnosti koje podrazumijeva takav način života. Prvenstveno se tu radi o čuvanju okoliša, komunikaciji s domaćinima, domaćoj, često tradicionalnoj seoskoj hrani i upoznavanju sa svim seljačkim poslovima.

Kriteriji za definiranje okvira ruralnog turizma, prema Demonji i Ružiću (2010., str. 22.-23.), jesu:

- smještaj domaćinstva u prirodnom okruženju, selu ili malom gradu
- ruralno okruženje s izraženim obilježjima tradicionalnog poljodjelstva ili s izuzetnim prirodnim vrijednostima
- turizam nije glavna ili prevladavajuća aktivnost ili izvor prihoda u bližoj okolici
- dobra zaštita životne sredine, miran i tih položaj, bez buke ili zagađenja
- autentičnost smještajnog objekta i ambijenta
- gostoljubivost – osobna briga domaćina o gostu
- mali kapacitet smještajne jedinice
- društvena i socijalna održivost u kontekstu multifunkcionalnih aktivnosti na ruralnom području
- povezanost s lokalnom zajednicom i tradicijskom kulturom
- lokalni proizvodi i gastronomija
- kultura (folklor, zanatski proizvodi, običaji i nasljeđe).

Kulturni aspekt ruralnog turizma iznimno je važan atraktivni dio, s obzirom da svojim gostima pruža doživljaje, novo iskustvo, kulturu i obrazovanje i samim time ga možemo smatrati aktivnim i sadržajnim odmorom. Ruralni turisti odlaze na odmor u seoska domaćinstva upravo zbog kontakta s domaćinima i traže aktivno sudjelovanje u seoskim aktivnostima kao bijeg od svakodnevnice grada. S organiziranjem mnogih radionica s obrtima

ili s organizacijom aktivnosti koje su svakidašnjica jednog seoskog domaćinstva, naravno uz domaću i tradicionalnu hranu, ovi aspekti upotpunjuju i zadovoljavaju sve potrebe ruralnog turista.

## 6.1. Agroturizam

Uži pojam od ruralnog turizma je agroturizam, koji je vezan za ambijent sela i njegovu užu okolicu te sve aktivnosti, poput poljoprivredne, gastronomske, manifestacijske, folklorne, etnološke i sl. Ruralna područja postaju vrlo atraktivna za moderne turiste koji traže drugačiji odmor s individualnim pristupom i tradicijom. Robert Baćac (2006., str. 37.-38.) u radu *Agroturizam – tradicijske vrijednosti u funkciji turizma* navodi kako na formiranje i odvijanje agroturizma danas djeluju mnogi čimbenici koji se mogu podijeliti u tri osnovne grupe:

- prirodni – nenarušeni i čist okoliš, prirodne atrakcije, skladnost vizura na koje čovjek nije djelovao
- kulturni – ambijentalna arhitektura, kulturni spomenici, običaji, manifestacije, folklor i način života
- socio-ekonomski – višak prihoda u urbanim sredinama koji dovodi do potrebe za odmorom, pa se putem agroturizma taj višak prihoda prelijeva u ruralna područja i to sve zbog činjenice da većina Europljana već generacijama nemaju članove obitelji koji žive na selu te time stvara potreba za odmorom u seoskom okruženju.

Individualan pristup prema gostu iznimno je bitan u ovom obliku turizma, kao i mir i ne pretjerana izgrađenost okoline. Sam kontakt i susret s tradicijom i lokalnim pružaju gostu da uživa u samom „duhu mjesta“. Poseban značaj agroturizma ogleda se u prostornoj očuvanosti, što znači da se za potrebe ovog turizma koriste samo postojeće strukture, dakle, one tradicionalne arhitekture te za revitalizaciju i očuvanje služi prirodni materijal. Sve to nadopunjuje već spomenuti „duh mjesta“ koji ne označavaju prirodne ljepote i povijesni spomenici, već ljudi, običaji, način života, prehrana i vizualna očuvanost ambijenta.

Udio ruralnog turizma, u što spada i agroturizam, iznosi 1% u ukupnom turizmu Hrvatske, no mogućnosti koje ovaj oblik turizma omogućuje su velike (Baćac, R., 2006., str. 39.):

- očuvanje i revitalizacija ruralnih područja, socijalno i ekonomski
- valorizacija i očuvanje baštine, prirodne i kulturne

- revitalizacija tradicionalne arhitekture i nasljeđa
- sprječavanje iseljavanja stanovništva stvaranjem konkretnih mogućnosti
- očuvanje okoliša – kroz čistu tehnologiju priznavajući biološku raznolikost
- direktan poticaj poljoprivrednoj proizvodnji i proizvodnji tradicionalnih proizvoda - poticanje maloga obiteljskoga poljoprivrednoga gospodarstva
- organiziranje tradicionalne gastronomije kroz turističke usluge
- poticanje i oživljavanje zanatstva
- zapošljavanje ruralne populacije na poslovima primarno vezanima za poljoprivredu, turizam i usluge
- mogućnost dodatne zarade kroz kreiranje dodatne ponude
- dizajniranje originalnih atrakcija i doživljaja za goste
- oživljavanje, očuvanje i prezentacija običaja, manifestacija i folklor
- potpuno uključivanje okoline.

Prema navedenom može se uvidjeti kako su mogućnosti koje pruža agroturizam brojne te se samo edukacijom lokalnih zajednica u ruralnim sredinama može privući pažnja na ruralno i ljude odvesti dalje od pasivnog odmora kao što je ljetni, odmorišni.

U nastavku rada priložena su dva primjera agroturizma koji svojim posjetiteljima u ponudi pružaju svaki do sada navedeni aspekt, pa čak i temu ovog rada - tradicijske obrte.

#### 6.1.1. Baćulov dvor

Obiteljsko gospodarstvo Baćulov dvor smješteno je u Šibensko-kninskoj županiji, točnije u Primoštenu Burnjem. Primošten Burnji poznat je po svojoj netaknutoj prirodi, tradicijskoj arhitekturi, maslinicima i vinogradima pa je sam položaj imao predispozicije za pokretanje djelatnosti u agroturizmu.

God. 1984. vlasnici su započeli bavljenje turizmom te je do danas to obiteljski posao. Gosti su organizirano dolazili posredstvom turističkih agencija, te tako to funkcionira sve do danas, no imaju, kako navode, i samostalnih grupa. Vlasnici tvrde kako godišnje Baćulov dvor ugosti oko 5.000 turista, a od toga 3.000 posredstvom agencija. Kako je i tipično za djelatnost u agroturizmu, maksimalno mogu primiti 50 gostiju odjednom, kako ne bi narušili prirodni

kapacitet izdržljivosti okoline. Zanimljivost je da najviše posjetitelja dolazi u pred i podsezoni, a najčešći su turisti iz Švedske, Francuske i Njemačke.

Za potpuno uređenje i opremanje uložena su vlastita sredstva, te vlasnici uvijek pokušavaju što više i bolje ulagati u uređenje, a sve to obavljaju svojim radom. U planovima za budućnost vlasnici imaju svesti pružanje usluga smještaja za goste, te izgradnju nove štale za stoku i kupnju nove poljoprivredne opreme. Baćulov dvor aktivno radi i na promociji te se promoviraju putem turističkih agencija, internetom, promocijom „od usta do usta“, brošurama, letcima, pa čak su vlasnici nekada bili stalni sudionici sajмова. Kao još jedan oblik usavršavanja svoje djelatnosti i poslovanja vrši se i istraživanje tržišta putem anketnih upitnika koji se daju gostima, putem kojih bilježe kritike i pohvale.

Gostima se nudi raznolika tradicijska ponuda, glavna ponuda im je ona gastronomska koja pruža gostima doživljaj tradicionalne prehrane tog područja, poput svježe ubranog voća i povrća, pršuta, ovčjeg sira u maslinovom ulju, domaće maništре sa bobom, pašte fažola s pancetom, primoštenskoga gulaša i dr. Osim gastronomije u dvorima postoji i ponuda originalnih suvenira toga kraja, stoga svojim gostima nude aromatično bilje i čajeve, rakije, vina, likere, marmelade, djevičansko maslinovo ulje, orahe, bademe i suhe šljive u prigodnim pakiranjima, no mogu se kupiti i suveniri od kamena.

Kao poseban doživljaj kraja i načina življenja dvori organiziraju i radionice za svoje goste gdje nude berbu maslina i smokava, izradu pletenih krtola, sudjelovanje u pripremi hrane, a najzanimljivije radionice odnose se na izradu tradicionalnih suvenira i izradu proizvoda od kamena.

Svojom posjećenošću i napredovanjem možemo uvidjeti kako je isplativost pokretanja djelatnosti u agroturizmu velika, te svime navedenim može se reći kako Baćulovi dvori ispunjavaju sve kriterije postavljene za uspješnu djelatnost u agroturizmu.

#### 6.1.2. OPG Zadravec

OPG Zadravec je obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo smješteno u Oporovcu, selu kod grada Preloga u Međimurskoj županiji. OPG-ova primarna djelatnost je stočarstvo, kao i proizvodnja i prerada kozjeg mlijeka. Također se nalazi u registru integrirane poljoprivrede s

ciljem prijelaza na ekološku poljoprivredu. U ratarskoj proizvodnji OPG se koristi starinskim sortama kukuruza i raži koje pretvaraju u integralna brašna iz kojih proizvode domaće pekarske proizvode i vrste kruha u krušnoj peći.

Dodatna ponuda koju OPG nudi jest posjet farmi koza, te ujedno i upoznavanje sa stokom, ali i mogućnost njezinog hranjenja, što posjetiteljima pruža doživljaj seoske svakodnevice uzgoja koza. Budući da se bave preradom sireva, u svoju ponudu su uključili i posjet sirani, gdje je posjetiteljima prezentiran i način proizvodnje sira, kao i njegova degustacija.

Ponuda pod nazivom „Naši stari“ omogućuje posjetiteljima posjet njihovom vlastitom obiteljskom muzeju, kao i upoznavanje s tradicijom i načinom življenja koji se već dugi niz godina prenose s koljena na koljeno. Budući da je tema ovog rada tradicijski obrti ovaj uspješan OPG je uvršten u rad zbog svojih radionica tradicionalnih obrta, a to su radionica izrade kruha i radionica izrade starinskih igračaka, koje je, kako je već navedeno u radu, vrlo poznato za ovaj dio Hrvatske.

OPG Zadravec vodi vrlo uspješnu djelatnost koja pridonosi razvitku agroturizma u Hrvatskoj, te je također primjer drugim poduzetnicima koji se žele početi baviti seoskim turizmom. Važnost prirodne netaknutosti, tradicijska kuhinja, zanatstvo i običaju izraženi su u djelovanju ovog OPG-a te time je upravo on izvrstan primjer dobre prakse.

## ZAKLJUČAK

Valorizacija tradicijske kulture i obrtništva jest važan aspekt u očuvanju Hrvatske nematerijalne kulturne baštine. U Hrvatskoj, u Registru kulturnih dobara, registrirano je sveukupno 18 tradicijskih obrta koji pokazuju raznovrsnost jedne male zemlje poput Hrvatske, te je time čine i vrlo bogatom. Hrvatska je poznata po prirodnim ljepotama i materijalnoj kulturnoj baštini, no sama tradicija, običaji, jezici, vjerovanja, zanati, glazba i odjeća čine pravu čar ove zemlje, jer upravo to je onaj individualni pristup turistima koji odvaja Hrvatsku od svih okolnih zemalja i čini je atraktivnom.

Obrti se daleko razlikuju od industrije, dok je industrija poznata po velikom broju radnika, te uporabom strojeva i uređaja za izradu, obrti uključuju manje ljudi, te se svaki obrt prvenstveno temelji na ručnom radu, a primarna podjela rada je na majstora ili više njih i na šegre ili naučnike. Opet za razliku od industrije obrti, naravno oni tradicijski, prenose se najčešće unutar obitelji i to s generacije na generaciju, a izvan tog okvira znanje i vještina obrtnika prenosi se na učenika ili šegrtu.

U radu je opisano nekoliko tradicijskih obrta u Hrvatskoj. U prvome redu su odabrani radi svoje duge tradicije i važnosti za nematerijalnu kulturnu baštinu Hrvatske, no isto tako su više obrađivani kao teme, dok poneki nisu uvršteni u znanstvene ili stručne radove, pa čak ni knjige, no to ih ne čini manje značajnima. U radu su opisani obrti i značajno područje u kojem su se oni najviše odvijali, stoga je opisano lončarstvo, kovački obrti, košaraštvo i pletarstvo, kamenoklesarstvo, obrada drva i škrinjarstvo, te dva najvažnija obrta, koji su ujedno i uvršteni na UNESCO-vu listu svjetske nematerijalne baštine, a to su medičarski i licitarski obrt, kao i obrt umijeća izrade tradicijskih drvenih igračaka.

Naravno, kako bi se tradicijski obrti ponovno revitalizirali i ponovno potaknuli ljude na bavljenje s njima, potrebno ih je uvrstiti u ponudu kroz turizam. Kulturni i ruralni turizam upravo su dva oblika koji kroz svoje djelovanje potiče ponovni razvoj i korištenje tradicije i obrtništva u turističke svrhe, ali i u korist lokalne zajednice. Prema navedenim primjerima dobre prakse u kulturnom i ruralnom (agroturizmu) turizmu jasno je kako uključivanje tradicijskih obrta u ponudu budi interes u domaćim turistima, ali i u stranim koji bježe od svakodnevnice i tragaju za drugačijim doživljajem i ispunjenjem.

## LITERATURA

### a) knjige:

1. Bijazić, M., 1999.: *Istarski narodni običaji i stari zanati*, Histria – Croatica, Pula
2. Demonja, D., 2010.: *Ruralni turizam u Hrvatskoj – s primjerima dobre prakse i europskim iskustvima*, Meridijani, Zagreb
3. Hefe, F., 2000.: *Naši domaći obrti*, Dom i svijet, Zagreb
4. Maljković, Z., (ur.), 2013.: *Blaga Hrvatske: neprocjenjiva prirodna i kulturna baština*, Mozaik knjiga, Zagreb
5. Mrgić, K., 2000.: *Pletarstvo i košaraštvo u Sisku i okolici*, Gradski muzej, Sisak
6. Rabotić, B., 2013.: *Selektivni oblici turizma*, Visoka turistička škola strukovnih studija, Beograd
7. Ružić, P., 2011.: *Ruralni turizam Istre*, Institut za poljoprivredu i turizam, Pula

### b) članci u časopisu

1. Carević, L., Vuković, I., i dr., 2009.: Bračko kamenarstvo i klesarske škole, *Klesarstvo i graditeljstvo*, Vol. XX, No. 1-2, Pučišća, str. 87.-95.
2. Jagić, S., 2010.: Škrinjarstvo u Ivanečkom kraju, *Kaj: časopis za književnost umjetnost i kulturu*, Vol. 44, No. 6, Ivanec, str. 79.-90.
3. Klisura, F., 2008.: Kamenarstvo i obrazovanje potrebnih kadrova u Korčuli kroz stoljeća, *Klesarstvo i graditeljstvo*, Vol. XX, No. 1-2, Korčula, str. 96.-107.
4. Mrvica Mađarac, S., Stojanović, S., i dr., 2016: Agroturizam kao oblik malog poduzetništva na primjeru Baćulova dvora, *Obrazovanje za poduzetništvo*, Vol. 6., No. 2, Vukovar, str. 99.-108.
5. Randić, M., 1999.: Svi lički lončari, *Ethnol. trib.* 22, Vol. 29, Zagreb, str. 11.-23.
6. Šarić, D., 2012.: Zaštićena nematerijalna kulturna baština Hrvatskog zagorja, *Kaj: časopis za književnost, umjetnost i kulturu*, Vol. 46, No. 1-2, Kumrovec, str. 109.-126.
7. Vinšćak, T., 1998./1999.: Iz tradicijske baštine središnje Istre, *Stud. Ethnol.*, Vol. 10/11, Zagreb, str. 75.-88.

c) ostale publikacije

1. Baćac, R., 2006.: *Agroturizam – tradicijske vrijednosti u funkciji turizma*, u: Etnologija i kulturni turizam, zbornih radova (ur. Petrović Leš, T., Pleterac, T.), Filozofski fakultet, Zagreb, str. 36. - 42.
2. Biškupić Bašić, I., 2013: *Tradicijske dječje igračke iz hrvatske baštine*, Etnografski muzej, Zagreb
3. Cvetan, D., 1986.: *Uoči izložbe Tradicijsko opančarstvo Jastrebarskog i okolice*, Zavičajni muzej Jastrebarsko, Jastrebarsko
4. Dunda, S., Kujundžić, T., i dr., 2001.: *Digitalni udžbenik: Eksploatacija arhitektonsko-građevnog kamena*, Ministarstvo znanost i tehnologije, Zagreb
5. Horjan, G., 2009.: *Nematerijalna baština kao pokretač regionalnog razvoja*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Gornja Stubica
6. Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva, 2007.: *Pravilnik o tradicijskim, odnosno umjetničkim obrtima*, Narodne Novine, Zagreb
7. Radić, Z., 2010.: *Pletarstvo i košaraštvo kninskog područja*, Kninski muzej, Knin
8. Randić, M., 2014.: *Lončarska tradicija crikveničkog područja*, Vinodolski zbornik, Zagreb
9. Rihtman – Auguštin, D., 1996.: *Hrvatska narodna kultura i na zapadu i na istoku*, Zavod za Hrvatsku povijest, Zagreb

d) internetske stranice

1. AEOM,  
([http://aeom.eu/en/?page\\_id=283](http://aeom.eu/en/?page_id=283)), 26. kolovoza 2017.
2. Blacksmith,  
(<https://www.britannica.com/topic/blacksmith>), 1. kolovoza 2017.
3. Centar za tradicijske obrte,  
(<http://www.mss.mhz.hr/stranica/centar>), 31. kolovoza 2017.
4. Enciklopedija – obrti,  
(<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=44643>), 5. kolovoza 2017.
5. Istarska enciklopedija – Lončarstvo  
(<http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=1561>), 1. kolovoza 2017.
6. OPG Zadavec,



(<http://opg-zadavec.com/>), 16. kolovoza 2017.

7. Muzej Hrvatskog zagorja

(<http://www.mhz.hr/Ustrojbene%20jedinice/Muzej%20%22Staro%20selo%22%20Kumrove>), 31. kolovoza 2017.

8. Tradicijska kultura,

(<http://www.croatia.eu/article.php?id=48&lang=1>), 1. kolovoza 2017.

9. Tradicijski obrti mogu strateški doprinijeti turizmu

([http://www.hok.hr/press/novosti/cehovi/tradicijski\\_obrti\\_mogu\\_strateski\\_doprinijeti\\_turizma](http://www.hok.hr/press/novosti/cehovi/tradicijski_obrti_mogu_strateski_doprinijeti_turizma)), 31. kolovoza 2017.

10. Zbirka tradicijskih obrta,

(<http://www.emz.hr/Zbirke/Organizacija%20zbirki/Zbirka%20tradicijskih%20obrta>), 10. kolovoza 2017.

## POPIS PRILOGA

Tablica 1. Popis tradicijskih obrta u Registru kulturnih dobara

Slika 1. Prikaz izrade lončanice na ručnom kolu

Slika 2. Prikaz kovačke radionice

Slika 3. Opanci prepletaši

Slika 4. Prikaz tehnike izrade košara od šiblja

Slika 5. Drvena škrinja za žito

Slika 6. Svirala žveglice

Slika 7. Klepetaljka

Slika 8. Prikaz modernih dječjih igračaka

Slika 9. Medičarske voštane svijeće

Slika 10. Tradicionalna licitarska srca

Slika 11. Prikaz gotovog proizvoda – gvirc

Slika 12. Prikaz uređenja i građevina na području muzeja

Slika 13. Prikaz kovača na sajmu tradicijskih obrta

## SAŽETAK

Nematerijalna kulturna baština je opširan pojam koji obuhvaća sve vještine, znanja, umijeća, izraze, rukotvorine, instrumente i glazbu koji opisuju kulturu pojedinca ili skupine. Nematerijalna kultura nije opipljiva, ali je očuvana duhovno, te se prenosi iz generacije u generaciju i samim poznavanjem svoje okoline i prošlosti pruža pojedincu osjećaj nacionalne pripadnosti. Ovaj rad bavi se tematikom rukotvorstva, točnije tradicijskim obrtima i njihovim značajem za nacionalni identitet i turizam.

Tradicijski obrti zahtijevaju posebno znanje i vještinu kako bi se obavljali, budući da se svaki od njih temelju na ručnom radu. Najčešće takve obrte obavljaju pojedinci, majstori koji svoje sposobnosti i znanja prenose unutar obitelji ili na šegrtu. Tradicijski obrti su važan dio tradicijske kulture te je zanimljivo da svaka regija u državi ima svoj način izrade i primjene vještine u pojedinom obrtu.

Danas se tradicijski obrt koristi i u turističke svrhe, da li direktno tako da je i sam dio ponude ili uporabom tradicijskih obrta za proizvodnju originalnih i autentičnih suvenira. Sam kulturni turizam najviše uključuje tradicijske obrte direktno, posebice otvaranjem tradicijskih muzeja ili radionica u sklopu muzeja, gdje se prezentiraju majstorske sposobnosti. S druge strane slično se upotrebljava i u ruralnom turizmu, gdje se u prirodnoj i tradicijskoj okolini, uz druge djelatnosti, uključuju i tradicijski obrti kao dio sveukupnog autohtonog doživljaja turista.

Ključne riječi: nematerijalna kulturna baština, tradicija, obrt, kulturni turizam i ruralni turizam

## SUMMARY

Non-material cultural heritage is a broad term that includes skills, knowledge, workmanship, expressions, handicrafts, instruments and music defining the culture of an individual or of a community. Non-material culture is intangible, but it has been spiritually preserved and passed on from generation to generation. Furthermore, full understanding of one's own environment and history creates a sense of national identity in people. This paper covers the topics of craftsmanship and traditional crafts as well as their importance to the national identity and, more precisely, to tourism.

Traditional crafts require special knowledge and skills in order to be practiced. Also, they are based on handwork and, thus, it is more likely that they will be practiced by a craftsman who will pass his/her capabilities and knowledge to a family member or to an apprentice. Traditional crafts are a very important part of the traditional culture, the most compelling characteristic being the fact that each region has its own specific craft technique.

Nowadays, traditional crafts are being used in tourism, whether directly as a part of the tourist offer or for the purpose of creating an original and authentic souvenir. The cultural tourism itself is a form of a direct traditional craft usage; one need only think of museums of customs and traditions, some of them with workshops where craftsmen are allowed to present their skills. Likewise, traditional crafts are used in rural tourism where, along with other activities, crafts become an important component of an authentic tourism experience.

Key words: non-material cultural heritage, tradition, crafts, cultural tourism and rural tourism

Neda Atlagić, prof., sudski tumač